

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Навчально-методичний посібник

для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08, спеціальності 081 «Право» та галузі знань 29, спеціальності 293 «Міжнародне право»

Одеса
2025

Рекомендовано навчально-методичною радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 4 від 10 лютого 2025 р.)

Укладачі:

Гриб Г.М. – кандидат юридичних наук, доцент (тема 2, 3, 4, 5, 6) (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8464-9821>);

Гребенюк Д.О. – PhD, доцент (тема 7, 12, 13, 14, 15, 16) (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9682-3017>);

Дронов В.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент (тема 1, 8, 9, 10, 11) (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1458-9963>).

Рецензенти:

Громовенко К. В. – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету, Заслужений юрист України;

Вітман К. М. – доктор політичних наук, професор, директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів.

Міжнародний захист прав людини : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. осв. галузі знань 08, спец. 081 «Право» та галузі знань 29, спец. 293 «Міжнародне право» [Електронне видання] / уклад.: Г. М. Гриб, Д. О. Гребенюк, В.Ю. Дронов ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса, 2025. – 144 с. – Режим доступу: <https://>

ISBN

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Міжнародний захист прав людини». У посібнику викладено зміст навчальної дисципліни за темами лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, а також рекомендований перелік джерел.

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до освітніх програм «Право», «Міжнародне право» за спеціальністю 081 та спеціальністю 293 і рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

ISBN

© Колектив укладачів, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	10
ТЕМА 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ.....	11
ТЕМА 2 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ ООН.....	28
ТЕМА 3 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПІ.....	37
ТЕМА 4 ІНШІ РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	43
ТЕМА 5 ПРАВО НА ЖИТТЯ.....	51
ТЕМА 6 ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ.....	55
ТЕМА 7 ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ.....	58
ТЕМА 8 ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ.....	65
ТЕМА 9 СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ І РЕЛІГІЇ.....	75
ТЕМА 10 СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ.....	83
ТЕМА 11 СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ.....	93
ТЕМА 12 ПРАВО НА ВЛАСНІСТЬ.....	101

ТЕМА 13	
ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	107
ТЕМА 14	
ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ.....	114
ТЕМА 15	
ПРАВОМІРНЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВІДСТУП ДЕРЖАВ ВІД СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, СТАНОВИЩА АБО СИТУАЦІЇ.....	121
ТЕМА 16	
МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	128
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	134
РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ.....	138

ВСТУП

Дисципліна «Міжнародний захист прав людини» вивчається здобувачами першого бакалаврського рівня.

Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародний захист прав людини» є опанування здобувачами вищої освіти матеріалу у галузі міжнародного права прав людини, забезпечення здобувачів вищої освіти загальними та фаховими компетенціями для розуміння функціонування міжнародних, регіональних та національних механізмів захисту прав людини та застосування норм міжнародного права прав людини, що сформовані під впливом глобалізаційних процесів та європейської інтеграції.

Коротким описом предметної сфери є вивчення традиційних тем: загальні положення прав людини, захист прав людини в рамках ООН; захист прав людини в Європі; інші регіональні системи захисту прав людини; право на життя; заборона катувань; право на свободу та особисту недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції; свобода думки, совісті і релігії; свобода вираження поглядів; свобода зібрань та об'єднання; право на власність; заборона дискримінації; право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту; правомірне обмеження прав людини та відступ держав від своїх зобов'язань у сфері прав людини під час надзвичайного стану, становища або ситуації, міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів.

У контексті викликів і загроз ХХІ століття, які постали перед світовою спільнотою: міжнародні конфлікти, гуманітарні кризи, тектонічні політичні зміни, загроза ядерної війни у світі, масові порушення прав і свобод людини у світі, виклики у сфері охорони здоров'я, тенденції економічних, соціальних та екологічних змін, турбулентність міжнародних відносин та динамізм глобалізаційних процесів ставить питання необхідності пошуку шляхів їх вирішення, розробки ефективних механізмів регулювання суспільних

відносин та впровадження ефективних механізмів захисту прав і свобод людей на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

Опанування курсом «Міжнародний захист прав людини» передбачає читання лекцій, проведення практичних занять, виконання самостійної роботи та складання екзамену. Особлива увага приділяється вивченню здобувачами вищої освіти предмета регулювання міжнародного права прав людини; з'ясування особливостей та основних тенденцій розвитку сучасного міжнародного права прав людини; дослідженню порядку функціонування міжнародних та регіональних механізмів захисту прав людини; опануванню інституційної та нормативно-правової складової міжнародного захисту прав людини; аналізу рішень міжнародних органів у сфері прав людини, зокрема Європейського суду з прав людини щодо порушення прав і свобод людини; з'ясуванню питання взаємодії міжнародних, регіональних та національних механізмів захисту прав людини.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми після вивчення дисципліни «Міжнародний захист прав людини» здобувачі повинні:

- **знати** специфіку, особливості сфери регулювання міжнародного права прав людини та узагальнити інформацію щодо функціонування міжнародних та регіональних механізмів захисту прав людини, дослідити ієрархію норм, основні джерела, інститути міжнародного захисту прав людини основні та механізми реалізації міжнародно-правових норм у сфері прав людини, знати особливості міжнародної правозастосовної практики;

- **володіти** основними методами, навчання (кейс-метод, реферат (доповідь), презентація, робота у малих групах, консультації, самостійна робота, групові дискусії, робота над проектами);

- **володіти** навичками, що необхідні для всеосяжного застосування норм міжнародного та національного законодавства в сфері захисту прав людини;

- **застосовувати** на практиці знання, навички щодо сучасних політичних подій у світлі міжнародного права прав людей, порівнювати міжнародні та регіональні системи захисту прав людини; ідентифікувати

правову проблему чи конфлікт з використанням знань у сфері захисту прав людини; працювати з міжнародно-правовими актами, поєднувати теорію та практику національного права, міжнародного права; надати правову оцінку поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікувати правову проблему чи конфлікт з використанням знань у сфері захисту прав людини;

– **використовувати** спеціалізовані міжнародно-правові норми у взаємодії з національною правовою системою; розуміти механізм реалізації міжнародно-правових норм в практичній діяльності, законотворчій діяльності, судовій практиці;

Завданнями навчальної дисципліни є опанування здобувачами вищої освіти теоретичною і нормативною базою міжнародного права прав людини; застосовування на практиці теоретичних знань з міжнародно-правових питань у сфері захисту прав людини; критично осмислювати питання ефективності функціонування міжнародних механізмів захисту прав людини; аналізувати прецеденту практику у сфері прав людини.

Підсумковою формою контролю є екзамен.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти щодо опанування навчальної дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Вивчення академічної дисципліни «Міжнародний захист прав людини» здійснюється із застосуванням традиційних методів навчання, спрямованих на формування всебічних знань, аналітичного мислення та практичних навичок здобувачів. Зокрема, застосовуються методи систематичний виклад теоретичного матеріалу з метою формування базових знань про міжнародно-правові механізми захисту прав людини, ключові інституції та документи. Обговорення актуальних питань тематики курсу, аналіз справ міжнародних судових органів. Дослідження міжнародної практики захисту прав людини для розвитку навичок правового аналізу та вирішення практичних завдань. Кооперативне навчання через спільне опрацювання окремих тем, підготовку презентацій та проєктів. Аналіз наукової літератури, міжнародних договорів,

судових рішень, підготовка есе, рефератів, а також застосування онлайн-платформ для тестування та взаємодії, а саме Moodle.

Критерії оцінювання знань здобувачів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або здобувач відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
90-100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		

64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
1-59	Fx	Незадовільно	Не зараховано
1-34	F		

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

ТЕМА 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

ТЕМА 2 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ ООН

ТЕМА 3 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПІ

ТЕМА 4 ІНШІ РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ТЕМА 5 ПРАВО НА ЖИТТЯ

ТЕМА 6 ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ

ТЕМА 7 ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

ТЕМА 8 ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

ТЕМА 9 СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ І РЕЛІГІЇ

ТЕМА 10 СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

ТЕМА 11 СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ

ТЕМА 12 ПРАВО НА ВЛАСНІСТЬ

ТЕМА 13 ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ

ТЕМА 14 ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ

ТЕМА 15 ПРАВОМІРНЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВІДСТУП ДЕРЖАВ ВІД СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, СТАНОВИЩА АБО СИТУАЦІЇ

ТЕМА 16 МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Тема 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: формування знань про поняття «права людини», ознайомлення історичними передумовами та сучасною системою прав людини в міжнародному праві та концепціями прав людини.

1. Виникнення і становлення поняття прав людини.
2. Захист прав людини в діяльності Ліги Націй
3. Природа та сутність прав людини.
4. Класифікація прав людини. «Покоління» прав людини.
5. Універсальність прав людини та культурний релятивізм.

Зміст лекції

1. Виникнення і становлення поняття прав людини.

Поняття прав людини формувалося протягом століть. Його витоки можна знайти ще в античній філософії та навіть раніше [20]. Пропонуємо такий варіант періодизації уявлень про права людини:

1. Міфологічний період (до V ст. до н.е.)
2. Античний період (V-IV ст. до н.е. – V ст. н.е.)
3. Середньовіччя (V – XV ст.)
4. Новий час (XVI – XIX ст.)
5. XX століття (XX ст.)

У міфологічний період уявлення про справедливість, рівність і свободу формувалися через міфічні образи й релігійні догми. Наприклад, у Шумері в XXIV ст. до н.е. з'являється поняття «свобода», коли правителі встановлювали захист для найуразливіших верств населення, таких як вдови та сироти [25].

У V-IV ст. до н.е. античні мислителі, зокрема софісти, розвинули ідеї природного права. Гіппій наголошував, що природне право протиставляється недосконалому людському законодавству. Він підкреслював універсальність і природну рівність людей. Філософ Протагор стверджував, що людина є «мірою всіх речей». Платон виділяв два типи рівності: геометричну, що

базується на пропорційності, та арифметичну, яка пов'язана з ґрунтується на однаковості та рівних правах для всіх незалежно від внеску. Це ідея абсолютної рівності, коли всі отримують однакові можливості чи ресурси, незалежно від їхніх здібностей або участі в справах суспільства. На думку Платона, геометрична рівність є більш прийнятною для побудови справедливого суспільства, оскільки вона враховує природні відмінності між людьми, їхні здібності, таланти та внесок у загальне благо. Арістотель, продовжуючи ідеї свого вчителя Платона, виділив два види справедливості: зрівняльну та розподільчу. Розподільча справедливість регулює розподіл ресурсів та благ у суспільстві. Вона залежить від того, наскільки людина заслуговує на певні блага, залежно від її внеску чи статусу [20].

У період Середньовіччя домінували релігійні уявлення про права людини. Ключовою була ідея рівності всіх перед Богом. В той же зберігалася соціальна ієрархія. Вважалося, що людські права походять від божественного закону. При цьому права залежали від соціального статусу, землеволодіння та підданства.

Серед видатних правових пам'яток того часу слід назвати Велику хартію вольностей 1215 року. Вона стала першим документом, який обмежив абсолютну владу монарха. На початку XIII століття Англія перебувала в стані політичної та економічної кризи. Король Іоанн Безземельний (1199–1216), відомий своїм жорстким правлінням та високими податками, викликав невдоволення серед англійських баронів, лицарства та церковних лідерів. У 1215 році група впливових баронів змусила короля підписати документ, що отримав назву Велика хартія вольностей (Magna Carta), в місті Раннімед поблизу Лондона. Цей документ, зокрема, передбачав те, що створювався комітет з 25 баронів, король більше не міг приймати закони чи накладати податки без згоди комітету баронів, баронів могли судити лише пери тощо. Документ складався з 63 статей, які регулювали відносини між королем, баронами, церквою та громадянами. Хоча його положення в основному стосувалися привілейованих груп (баронів і лицарів), Велика хартія вольностей була прогресивним документом того часу [25].

Період Нового часу характеризується раціоналізацією та секуляризацією уявлень про права людини. Філософи епохи Просвітництва, такі як Джон Локк, розвивали концепції природних прав, які стали основою для створення конституцій і декларацій, зокрема Декларації прав людини і громадянина 1789 року.

XX століття стало переломним у становленні міжнародного права прав людини. Після двох світових війн людство зіткнулося з необхідністю створення універсальних механізмів захисту прав. У 1948 році була прийнята Загальна декларація прав людини, яка заклала основи для розвитку сучасної системи міжнародного захисту прав людини. Цей період також відзначився створенням міжнародних організацій, таких як ООН, та ухваленням ключових міжнародних договорів [20].

2. Захист прав людини в діяльності Ліги Націй.

Ліга Націй, створена у 1919 році, стала першою міжнародною організацією, яка спробувала закріпити права людини в міжнародних угодах. Ліга націй отримала різні оцінки щодо її ефективності. Критика пов'язана з обмеженим впливом на великі держави, відсутністю механізмів для примусу держав виконувати зобов'язання та невдачею у попередженні агресії, яка призвела до Другої світової війни [23]. Разом з тим виділяється низка досягнень Ліги націй. Серед них: захист прав національних меншин через міжнародні угоди, заснування Міжнародної організації праці (МОП), врегулювання питань, пов'язаних із біженцями та торгівлею людьми [9]. Статут Ліги Націй передбачав механізми вирішення спорів між державами-членами, спрямовані на запобігання війнам як способу розв'язання конфліктів. У разі, якщо держава розпочинала війну всупереч положенням Статуту, така війна розглядалася як агресія проти всіх інших членів Ліги Націй. Договір 1928 року про відмову від війни як засобу національної політики, відомий як «пакт Бріана-Келлога», став важливим кроком у міжнародному захисті прав людини, спрямованим на обмеження застосування війни для вирішення суперечок.

Окрім цього, держави прагнули регулювати методи та засоби ведення війни. Зокрема, у 1925 році був прийнятий Протокол, що забороняє використання на війні задушливих, отруйних газів та бактеріологічних засобів. У рамках діяльності Ліги Націй було укладено низку важливих міжнародних угод, серед яких Конвенція про заборону рабства 1926 року, Конвенція про примусову працю 1930 року та Конвенція про правове становище політичних біженців 1928 року [23].

3. Природа та сутність прав людини.

Права людини є багатогранним явищем. Вони є універсальними, неподільними, природними та невідчужуваними. Універсальність прав людини буде розглянуто нами пізніше. Неподільність прав людини полягає в тому, що усі права рівноцінні й взаємопов'язані. Права людини по суті пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо. Здійснення одного права залежить від здійснення багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливіше за інші [7].

Права людини є невідчужуваними. Це означає, що людина не може їх втратити, оскільки вони пов'язані із самими фактом людського існування. За певних обставин дію деяких з них, хоча і не всіх, може бути призупинено або обмежено.

Права людини це міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. До основних фундаментальних прав людини, що визнаються універсальними цінностями і в міжнародному праві називаються *jus cogens*, належать: право на життя; право на свободу від тортур, насильства або іншого жорстокого, нелюдського чи принизливого поводження або покарання; право на недоторканність приватного життя, особистої та сімейної таємниці; право на захист честі та гідності; свобода совісті та віросповідання; право на судовий захист, справедливий суд і супутні процесуальні права тощо [34].

Ці права знайшли своє закріплення в конституціях багатьох країн та в низці міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, Європейська конвенція з прав людини 1950 року тощо.

Права людини повинні бути не тільки загальними, але й рівними для кожного, тобто без урахування належності до рас статі, національності, релігії, політичних переконань тощо.

Сьогодні можна виділити такі основні концепції прав людини: природна та позитивістська.

Природно-правова теорія прав людини розглядає їх як природні, невід'ємні, об'єктивні права, що виникають або з розуму, або з божественної волі, або з самої природи людини. Ці права не залежать від факту визнання їх державою, оскільки їх джерелом є універсальні закони природи або божественні принципи. У межах цієї теорії держава відіграє лише допоміжну роль, закріплюючи вже існуючі права та свободи у своєму законодавстві. Природно-правова концепція стала основою для формування сучасного міжнародного правозахисту, оскільки вона відображає ідею універсальності та рівності всіх людей незалежно від національної чи державної належності.

Позитивістська концепція прав людини, яка виникла на противагу природно-правовій, стверджує, що права встановлюються державою та існують лише в тому обсязі, який визначений у законодавчих актах. Відповідно до цієї теорії, права людини - це результат політичної, соціальної та правової діяльності держави, яка "надає" їх індивідам. Тобто, права людини не існують незалежно від державного визнання. Цей підхід має велике практичне значення для правотворчості, оскільки він акцентує увагу на необхідності нормативного закріплення прав, але водночас викликає критику через обмеженість правової природи особистості лише державними актами [21].

4. Класифікація прав людини.

Класифікація прав людини є важливою для розуміння їхньої природи, сутності та функцій. Вона дозволяє систематизувати права залежно від їхнього змісту, суб'єктів реалізації, механізмів захисту та інших критеріїв. Розглянемо основні підходи до класифікації прав людини.

За змістом права людини поділяються на: громадянські права (право на життя, свободу, рівність перед законом), політичні права (право на участь у виборах, свободу об'єднань, право на доступ до державної служби), економічні права (право на працю, власність, підприємницьку діяльність), соціальні права (право на охорону здоров'я, соціальне забезпечення), культурні права (право на участь у культурному житті, доступ до культурних благ), колективні права (право на мир, розвиток) [22].

За суб'єктами реалізації права людини поділяються на індивідуальні, що належать кожній людині (право на життя, свободу), та колективні права, що належать групам або народам (право на самовизначення).

За можливістю обмеження права людини поділяються на абсолютні (не можуть бути обмежені, наприклад, право не бути підданим катуванням) та відносні (можуть бути обмежені за певних обставин, наприклад, свобода зібрань).

При дослідженні класифікації прав людини слід приділити особливу увагу такому унікальному явищу як покоління прав людини. Поняття «покоління прав людини» сформувалося в міжнародному праві, відображаючи історичний розвиток та еволюцію правових цінностей у відповідь на потреби держави й суспільства.

Виділяють три основні покоління прав.

Перше покоління – це громадянські та політичні права, які отримали своє формулювання в період буржуазних революцій XVII–XVIII століть. До таких прав належать: право на рівність перед законом, свобода слова, свобода пересування, право на власність. Ці права називають «негативними», оскільки їх реалізація передбачає мінімальне втручання держави [6].

Друге покоління – соціальні, економічні та культурні права, що виникли у зв'язку з розвитком соціально орієнтованих держав після Першої світової війни. Основний етап формування цього покоління пов'язаний із прийняттям Веймарської конституції 1919 року. До таких прав належать: право на працю, право на освіту, право на соціальний захист. Їх називають «позитивними», оскільки реалізація потребує активних дій з боку держави.

Третє покоління – колективні права, які з'явилися після Другої світової війни. Вони включають: право на мир, право на розвиток, право на здорове навколишнє середовище, право на самовизначення [24].

З розвитком концепції трьох поколінь права та свободи людини набули загального й універсального характеру. Вони охоплюють усі групи населення та аспекти життєдіяльності, підкреслюючи взаємозв'язок фундаментальних прав і свобод людини.

Сьогодні можна говорити про формування четвертого покоління прав людини. Поява четвертого покоління прав людини безпосередньо пов'язана з ключовими процесами демократизації, гуманізації, інформатизації та стрімким розвитком сучасних технологій, зокрема, в медицині. Ці права стали відповіддю на нові виклики, що виникають у сфері науки, медицини, біології, кібернетики та освоєння космосу. До прав четвертого покоління відносять: право на зміну статі, право на трансплантацію органів, право на клонування, право на одностатеві шлюби, право на штучне запліднення, право на евтаназію. Права четвертого покоління часто називають соматичними, оскільки вони безпосередньо стосуються фізичного та біологічного існування людини, її тіла і його можливостей. Також до цього покоління іноді відносять право на доступ до Інтернету.

Четверте покоління прав є інноваційним явищем, яке відображає сучасний стан суспільства та його прагнення до гармонії між розвитком технологій, гуманністю та збереженням людських цінностей. Вони не лише доповнюють попередні покоління прав людини, але й створюють основу для

формування нових підходів до правового регулювання у глобалізованому світі.

Класифікація прав людини допомагає глибше зрозуміти їхню природу та роль у забезпеченні свободи і гідності кожної людини. Вона демонструє багатогранність прав та їхню залежність від історичних, соціальних і культурних контекстів, а також підкреслює важливість їхнього захисту на національному та міжнародному рівнях.

5. Універсальність прав людини та культурний релятивізм

Права людини є універсальними за своєю природою. Одним з проявів універсальності прав людини можна вважати те, що вони проголошують людину найвищою цінністю, виховують повагу однієї людини до іншої та почуття власної гідності. Співвідношення універсальності та культурної різноманітності є важливою проблематикою. Культурний релятивізм прав людини - це переконаність у тому, що оцінка окремого елемента культури (звичаю, норми, цінності) можлива тільки в межах тієї культури, з якої він походить (наприклад, багатоженство не може бути прийнято й оцінено в християнській культурі). Культурний релятивізм базується на необхідності враховувати культурні, релігійні та соціальні особливості окремих народів [26].

Рівність людей незалежно від місця проживання, культури, релігії чи політичної системи закріплена в таких міжнародних документах, як Загальна декларація прав людини 1948 року, де зазначено, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Заборона катувань, закріплена в Конвенції проти катувань 1984 року, має абсолютний характер і не допускає жодних відхилень, навіть у випадку надзвичайних ситуацій. Універсальність базується на ідеї, що права людини впливають із самої природи людини, є природними та невідчужуваними [4].

Отже, аргументами, що ставлять під сумнів універсальність прав людини, є те, що національні традиції можуть суперечити міжнародним стандартам, деякі держави використовують ідею суверенітету для

виправдання порушень прав людини. Кожна культура, вважають прихильники релятивізму, має унікальні цінності та традиції, які потрібно поважати. Наприклад, у багатьох африканських та азійських країнах багатоженство є нормою і не сприймається як порушення прав людини, тоді як у західних країнах воно вважається неприпустимим.

Права людини проголошують людину як цінність, виховують повагу однієї людини до іншої та почуття власної гідності. Крім того, аргументом універсальності називають сучасні тенденції глобалізації. Сучасний світ стає дедалі більш взаємопов'язаним, тому універсальні стандарти прав людини є необхідними для забезпечення гармонійного співіснування різних народів. Наприклад, боротьба з рабством або торгівлею людьми є спільною проблемою, яка потребує універсального підходу. Прихильники універсальності наголошують, що права людини випливають із природи людини, а отже, не залежать від культурного контексту. Наприклад, право на життя, свободу та безпеку особи має бути гарантоване незалежно від культури чи релігії. Універсальні стандарти є важливими для протидії порушенням прав людини, які можуть виправдовуватися культурними традиціями.

Універсальність прав людини та культурний релятивізм - це дві взаємопов'язані концепції, які відображають складність сучасного світу.

Питання до практичного заняття

1. Виникнення і становлення поняття прав людини.
2. Велика хартія вольностей 1215 року.
3. Захист прав людини в діяльності Ліги Націй.
4. Природа прав людини та їх ознаки.
5. Сучасні концепції міжнародного права прав людини.
6. Класифікація прав людини.
7. «Покоління» прав людини та їх принципові відмінності.
8. Принцип поваги прав і основних свобод людини.
9. Універсальність прав людини та культурний релятивізм.
10. Міжнародне право прав людини.

Завдання для самостійної роботи

1. Білль про права 1689 р.,
2. Декларація прав людини і громадянина 1789 р.
3. «Декларація незалежності США (1776) та Декларація прав людини і громадянина (1789)
4. Розвиток ідей про права людини в Україні.
5. Четверте покоління прав людини.
6. Проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб.

Питання для самоконтролю:

1. Які можна виділити періодизації розвитку уявлень про права людини?
2. У чому полягало значення Великої хартії вольностей 1215 року для розвитку прав людини?
3. Яку роль відіграла Ліга Націй у міжнародному захисті прав людини?
4. Які міжнародні угоди, прийняті в межах Ліги Націй, сприяли захисту прав людини?
5. Чим відрізняються природно-правова та позитивістська концепції прав людини?
6. У чому полягає сутність класифікації прав людини?
7. Що таке «покоління» прав людини та які їхні ключові відмінності?
8. Які права належать до першого покоління прав людини?
9. Які права належать до другого покоління прав людини?
10. Що включає третє покоління прав людини?
11. Які нові права формуються в межах четвертого покоління прав людини?
12. Назвіть ознаки прав людини.
13. В чому полягає універсальність прав людини?
14. У чому полягає суть концепції культурного релятивізму щодо прав людини?

Теми презентацій та повідомлень:

1. Політико-правові ідеї Гуго Гроція: природне право.
2. Концепція природних прав Джона Локка та її вплив на розвиток прав людини.
3. Жан-Жак Руссо та принцип народного суверенітету.
4. Філософія свободи у поглядах Григорія Сковороди.
5. Тарас Шевченко як борець за права людини.
6. Михайло Драгоманов і права людини.

Вимоги: обсяг презентації - мінімум 10 слайдів, обсяг реферату – мінімум 7000 символів, усна доповідь – 5-8 хвилин. Робота оцінюється за такими критеріями як: повнота дослідження, відповідність та наочність ілюстрацій, усна доповідь.

Рекомендовані джерела:

1. Dronov V. Some peculiarities of voting rights realization in the conditions of anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-

конференція, 10 грудня 2020 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції. 2020 р. С. 267-269.

2. Fedorov V., Fedorova T., Dronov V. The right to information from the point of view of legal theory, international law and international relations. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (68). P. 324-332. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.30>

3. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

4. Аракелян М. Р., Бехруз Х. Н., Канєнберг-Сандул О. К. Історія міжнародного права : методичні вказівки. Одеса: Фенікс, 2022. 57 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23446>

5. Бехруз Х.Н., Аракелян М.Р., Андрейченко С.С. та ін. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України : сучасні виклики: колективна монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 498 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26023>

6. Бехруз Х.Н., Цибульська О.Ю. Право міжнародних організацій : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / за ред. Х. Н. Бехруза ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 40 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23470>

7. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>

8. Гриб А.М. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини: загальні засади. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс, 2023. С. 217-247. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN [978-966-928-975-9](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73)

9. Гуйван П. Д. Дотримання європейських принципів пропорційності – головна засада гарантії права на вільне самовираження / П. Д. Гуйван // Юридичний вісник. Одеса : Гельветика. 2020. № 3. С. 95-102. <https://hdl.handle.net/11300/16991>
10. Декларація про державний суверенітет України від 16 червн. 1990 р. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
11. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 08.09.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text.
12. Деревянко Б.В. Захист прав людини та міжнародні організації – історія становлення і перспективи реформування. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. С. 7–9. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/405>.
13. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
14. Дронов В. Ю. Інформаційні права в африканській системі захисту прав людини. *Proceedings of the scientific and pedagogical internship*, February 5 – March 17, 2024. Wloclawek, Republic of Poland. Cuiavian University in Wloclawek. 128 pages. P. 12-14.
15. Дронов В. Ю. Міжнародні та національні правові стандарти доступу до екологічної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2023. 765 с. С. 606-608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/140>
16. Дронов В. Ю. Міжнародно-правові стандарти доступу до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики* : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс. 2023. С. 183-216. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9

17. Дронов В. Ю. Право на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. 603 с. С. 503-505. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/119>.
18. Дронов В. Ю. Роль права на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Права людини в період збройних конфліктів* : 36. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса. 18 листопада 2022) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. 665 с. с. 557-561. DOI : <https://doi.org/10.32837/11300.22665>.
19. Дронов В. Ю., Федорова Т. С., Гриб А. М. Деякі види інформації за національним та міжнародним правом та їх значення у міжнародних відносинах та для реалізації прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. 723 с. С. 527-530. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/121>
20. Дронов В., Федорова Т. Право на доступ до інформації за законодавством Республіки Молдова та стандарти Європейського Союзу. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 берез. 2024 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов ; НУ «ОЮА». Одеса : [б. в.], 2024. 130 с.
21. Дронов В.Ю. Проблеми реалізації деяких прав особами без громадянства в Україні. *Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку*: матеріали науково-практичної заочної конференції. (м. Одеса. 20 трав. 2020). Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2020. 128 с. С. 7-8.
22. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
23. Загребельна Н. Юридична природа і соціальна необхідність забезпечення прав людини в умовах надзвичайного стану. *Юридичний вісник*. № 1. 2021 р. с. 108-114. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2021/14.pdf

24. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
25. Іванов, С. Ю. "Історичний розвиток прав і свобод людини." *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* 1.86 (2024): 64-70. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.9>.
26. Кельман М. С. та ін. Сучасні механізми захисту прав людини: кол. моногр. Львів: Галицька вид. спілка, 2020. 219 с.
27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
28. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
29. Копетюк. М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини та громадянина. Історико правовий часопис. № 1. Том 15. 2020 р. URL: <http://www.chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/article/view/34>
30. Логвиненко Є. С. Роль Ліги Націй у формуванні системи міжнародного захисту прав людини / Є. С. Логвиненко // *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21–22 травня 2021 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Сумський філіал. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021. С. 20–22. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16665>
31. Магновський І., Шевчук В., Березовенко Л. Права людства як права третього покоління: виклики сучасності. Південноукраїнський правничий часопис. 2024 р. № 1. С. 75-83. URL: <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/14.pdf>.
32. Мельник, Н. В., Савайда О. І., Здреник І. В. Історичні періоди становлення і розвитку прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал* 3 (2023): 52-55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/10>.

33. Миронюк О.І. Універсальність прав людини: теоретичний вимір. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. с. 56-59. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024.pdf#page=56
34. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
35. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
36. Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460>.
37. Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному праві: компаративна перспектива. Human rights from a comparative criminal law perspective: посібник: електрон. навч. вид. / за ред. Олени Харитонової, Габріеле Шмельцер. Харків: Право, 2022. 220 с. URL: <https://library.nlu.edu.ua/images/files/MSPLKP.pdf>.
38. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>.
39. Панфьорова, М. А. "Права людини в Україні: історико-теоретичний вимір." *Часопис Київського університету права* 4 (2020): 106-111. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.19>.
40. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
41. Терлецький Д.С., Марусяк О.В., Батан Ю.Д., Афанасьєва М.В. та ін. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 356 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137>.
42. Федорова Т. С., Дронов В. Ю. Міжнародний кримінальний суд у механізмі захисту міжнародних стандартів прав людини. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) НУ

"ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 205-207. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28291>.

43. Федорова Т. С., Дронов В. Ю. Право на доступ до інформації та захист персональних даних у міжнародному праві та міжнародних відносинах. Нове українське право. 2023. № 3. 226 с. С. 41-46. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.6>.

44. Цебенко С., Андрушко С. Заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12(18). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-696-705](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-696-705).

45. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023 р. с. 636-650. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/APP_01_2023.pdf#page=636.

Тема 2

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ ООН

Лекційні питання:

Мета вивчення/ роботи: ознайомлення із універсальним механізмом захисту прав людини в рамках ООН

1. Захист прав людини в рамках ООН. Статут ООН.
2. Загальна декларація прав людини 1948 р.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. Комітет з прав людини
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав.
5. Універсальний механізм захисту прав людини: інституційна та нормативна складова. Рада ООН з прав людини

Зміст лекції

Організація Об'єднаних Націй, створена після закінчення Другої світової війни у 1945 році, відіграла провідну роль у процесі формування міжнародних механізмів захисту прав людини. Статут ООН, що набув чинності 24 жовтня 1945 року став першим багатостороннім міжнародним договором, що заклав основи процесу формування загальнолюдських цінностей та започаткував новий етап у захисті прав і свобод людини. Пункт «с» статті 55 Статуту визначив положення, що зобов'язує держави розвивати міжнародне співробітництво з метою сприяння «загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії». Статут ООН став основоположним міжнародним договором, що закріпив принцип поваги та дотримання прав людини в сучасному світовому співтоваристві [17].

Становлення міжнародного права прав людини пов'язане з розробкою й ухваленням міжнародних актів універсального характеру, у яких права людини було систематизовано. У міжнародному праві така систематизація

була здійснена з 1948 по 1966 роки в серії нормативних актів в сфері прав людини, неофіційно іменованих Міжнародною хартією прав людини, що стала нормативно-правовою основою міжнародного права прав людини та включає: Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [10].

Унікальна за своєю юридичною природою, Загальна декларація прав людини ухвалена 10 грудня 1948 року [5] вперше проголосила необхідність єдиного для всіх розуміння прав людини та визначила громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права людини.

Загальну декларацію прав людини ухвалено у формі резолюції Генеральною Асамблеєю ООН, що викликало і продовжує викликати багато питань щодо юридичної сили цього документа, оскільки, загальним правило - резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають рекомендаційний характер. Незважаючи на це, Декларація визнана універсальним і ефективним механізмом та інструментом захисту прав людини в глобальному масштабі. Більшість юристів поділяють думку, що норми Декларації є відображенням звичаєвих правових норм і тому мають характер міжнародно-правового зобов'язання. Положення Декларації мають рекомендаційний характер, цей документ фактично започаткував процес створення системи міжнародних стандартів у сфері прав людини, набувши для них універсального характеру.

Розвиток положень Декларації продовжений у наступних актах, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН. У 1966 році прийнято Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, які разом із Загальною декларацією прав людини та двома додатковими протоколами до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права склали Міжнародний білль про права людини.

У цих міжнародних документах проголошено такі принципи: рівність людей (усі люди народжуються вільними і рівними у правах, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії тощо); право кожного на життя,

свободу та особисту недоторканність; заборона рабства і работоргівлі; заборона катувань або жорстокого поводження; право кожного на правосуб'єктність; рівність усіх перед законом; право на звернення до суду; заборона довільних арештів; презумпція невинуватості та заборона зворотної дії кримінального закону в часі; право на свободу пересування та вибір місця проживання; право на громадянство; право на шлюб; право власності на майно; право на свободу переконань; право на мирні зібрання; право на участь в управлінні громадськими і державними справами; право на працю тощо.

Загальна декларація прав людини спонукала людство до розробки та укладення численних конвенцій, декларацій і протоколів з прав людини. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року вважається одним із найважливіших міжнародно-правових договорів з прав людини, що викладають зміст громадянських і політичних прав, та встановлюють міжнародний контроль за дотриманням цих прав. Імперативний характер Пакту гарантує особисту свободу особи та зобов'язує держави-учасниці забезпечувати в межах своєї юрисдикції повну повагу до громадянських і політичних прав.

Контроль за дотриманням Пакту, в тому числі за розглядом індивідуальних скарг, здійснює міжнародний орган — Комітет з прав людини. У 2008 році було прийнято Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який надав Комітету з прав людини повноваження отримувати та розглядати індивідуальні повідомлення (скарги) від осіб про те, що вони є жертвами порушень Пакту або положень цього Протоколу державою-учасницею.

Одночасно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права було підписано Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Економічні, соціальні та культурні права є невідчужуваними, як і громадянські та політичні права, і не менш важливі. Проте суттєвим є особливості реалізації економічних, соціальних і культурних прав, що залежать від економічного добробуту держави, а тому не можуть бути однаковими в різних країнах. Міжнародний контроль за дотриманням

економічних, соціальних і культурних прав покладено на Комітет з економічних соціальних та культурних прав. Комітет здійснює контроль та моніторинг за дотриманням положень Пакту у формі розгляду доповідей держав-учасниць та розгляду повідомлень про порушення Пакту державами-учасницями. Формулювання статей Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права є, за загальним правилом, факультативним і не передбачає прямої дії, але вимагає від держави додаткових заходів для забезпечення їх виконання.

Особливістю обох прийнятих пактів є те, що коли держави, незалежно від того, є вони членами ООН чи ні, ратифікують пакт і стають його «державами-учасниками», вони добровільно беруть на себе ряд юридичних зобов'язань щодо забезпечення та захисту прав, що містяться у Пакті. Пакти запровадили конкретні механізми моніторингу захисту відповідних прав, зокрема створено окремі Комітети ООН, на які було покладено здійснення нагляду за дотриманням зобов'язань, взятих на себе державами-учасницями цих договорів.

Серед інших міжнародних угод, розроблених під егідою ООН, що визначили комплекс прав і свобод людини стали: Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1987 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1989 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. та інші.

Захист прав людини в рамках ООН - це механізм, який включає: міжнародний договір, орган і порядок розгляду скарг про порушення прав людини. Основними ознаками міжнародного механізму захисту прав людини в системі ООН є: укладення міжнародного договору; функціонування механізму на універсальному рівні в рамках ООН; застосування спеціальної (квазісудової) процедури розгляду скарг про порушення прав людини; консультативний (необов'язковий) характер рішень комітету. Ці складові допомагають забезпечити ефективний механізм захисту прав людини на міжнародному рівні.

Механізм міжнародного захисту прав людини включає систему міжнародних органів і організацій, які діють з метою забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини, а також відновлення прав і свобод у разі їх порушення. Загалом міжнародні механізми включають систему діючих на основі міжнародних угод у сфері прав людини *міжнародних органів*, що складаються з незалежних експертів, здійснюють квазісудовий розгляд скарг і заяв про порушення прав і свобод і приймають рішення консультативного характеру; *несудові органи*, які здійснюють повноваження контролю та моніторингу дотримання державами угод з прав людини; *юрисдикційні органи*, які можуть бути судовими чи несудовими, і їхні рішення є обов'язковими для країн-учасниць міжнародних угод; виконання рішень юрисдикційних органів забезпечується застосуванням санкцій [7].

Універсальні механізми захисту прав людини, що діють в рамках ООН, за правовою природою поділяються на *конвенційні* – систему органів, створених і діючих на основі міжнародних угод і конвенцій у сфері прав людини (зокрема: Комітет ООН з прав людини, створений на основі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; Комітет з прав дитини; Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання та інші); *екстраконвенційні* механізми - органи, створені для конкретних ситуацій або заходів у сфері захисту прав людини (Рада ООН з прав людини та ін.) [16].

Рада ООН з прав людини (далі – РПЛ) була створена у 2006 році на основі діючої з 1946 р. Комісії ООН з прав людини. 15 березня 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН була ухвалена резолюція 60/251, в якій містяться положення стосовно мандату, роботи, складу та процедури обрання членів Ради. Резолюція визначає головною метою РПЛ захист прав і основних свобод людини на справедливій та рівній основі, а також ефективна координація та інтеграція діяльності, що стосується прав людини, у рамках системи ООН.

Система універсальних конвенційних органів заснована і діє на основі міжнародного договору (конвенції), що визначає їх мандат, повноваження,

правила оскарження та порядок розгляду скарг (заяв) про порушення положень договору, на підставі якого вони діють. До системи конвенційних органів зазвичай входять органи, створені та діючі на основі універсальних договорів з прав людини або факультативних протоколів до них. Важливим аспектом діяльності конвенційних органів є використання спеціальної квазісудової процедури розгляду скарг або повідомлень про порушення прав людини та винесення за результатами такого розгляду рекомендаційних рішень, які визнаються актами «м'якого права», втім які виконуються державами, з урахуванням повноважень і високого статусу органів, що їх виносять.

Відтак до універсальних механізмів захисту прав людини в рамках ООН варто відносити систему органів та організацій, діяльність яких направлена на забезпечення ефективного захисту прав людини під егідою організації або у співпраці із нею. До таких органів варто віднести Генеральну Асамблею ООН, ЕКОСОР, Міжнародний Суд, Раду Безпеки ООН, Раду ООН з прав людини, Верховного Комісара ООН з прав людини, систему конвенційних органів ООН (Комітет з прав людини, Комітет з прав дитини та інші) та спеціалізованих установ(МОП,ЮНЕСКО та інші) [1; 364].

Питання до практичного заняття:

1. Роль Організації Об'єднаних Націй у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини.
2. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та ознаки.
3. Джерела міжнародного захисту прав людини в рамках ООН: Статут ООН. Загальна декларація прав людини, міжнародні угоди у сфері прав людини.
4. Захист прав людини в рамках ООН. Універсальні механізми захисту прав людини.
5. Система головних (статутних) органів ООН у механізмі захисту прав людини.
6. Компетенція спеціальних органів ООН у сфері захисту прав людини.
7. Рада ООН з прав людини. УПО, спеціальні процедури, процедура розгляду скарг.
8. Верховний комісар ООН з прав людини. Повноваження Верховного комісара ООН у справах біженців.
9. Конвенційні органи ООН у механізмі захисту прав людини.
10. Спеціалізовані агентства та установи у сфері захисту прав людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Організації Об'єднаних Націй у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини.
2. Система головних (статутних) та допоміжних органів ООН у галузі прав людини в процесі формування міжнародних стандартів прав людини.
3. Комісія ООН з прав людини. Структура та компетенція комісії ООН з прав людини.
4. Процедура 1503.
5. Повноваження конвенційних (договірних органів) у сфері захисту прав людини: розгляд доповідей країн-учасниць конвенції, процедура розгляду міждержавних скарг, процедура розгляду індивідуальних скарг.

Питання для самоконтролю:

1. Передумови прийняття та аналіз положень Загальної декларації прав людини 1948 р.
2. Загальна характеристика Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. Факультативні протоколи до пакту.
3. Загальна характеристика Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Факультативний протокол до пакту.
4. Аналіз міжнародних угод ООН у сфері захисту прав людини.

Теми доповідей і повідомлень:

1. Поняття та види міжнародних механізмів захисту прав людини.
2. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини.
3. Система статутних органів ООН у сфері захисту прав людини.
4. Повноваження конвенційних органів у сфері захисту прав людини.
5. Спеціальні органи ООН у механізмі захисту прав людини.

6. Система спеціалізованих органів ООН у сфері захисту прав людини.

Рекомендовані джерела:

1. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : підручник. Київ: ЛіраК, 2021. 416 с.
2. Владишевська В.В., Дронов В.Ю., Гриб А.М. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. «Аналітично-порівняльне правознавство» ЮФ Ужгородський національний університет. 2023. №3. С.405-411. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284821/278882>
3. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 544 с.
4. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. / І. П. Андрусяк, Д. Є. Забзалюк, П. М. Ліпесевич та ін. ; за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Задорожна С. М. Загальні принципи міжнародного права: еволюція та сучасність : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 360 с.
7. Захист прав людини в сучасному міжнародному та європейському праві: навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Х. Н. Бехруз, К. В. Мануїлова, А. М. Гриб, Д. О. Гребенюк ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. 62 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27334>
8. Конвенція ООН про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.). № 995_085. 1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
10. Міжнародне право у світі динамічних змін : контури майбутнього міжнародного правопорядку : колективна монографія / за наук. ред. В. Репецького, І. Земана, В. Гутника. Львів-Дрогобич : Коло, 2021. 420с.
11. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
12. Міжнародний біль про права людини. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=65140
13. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.
14. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна. Харків : Право, 2019. - 310 с.
15. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.

16. Рада ООН з прав людини: Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>.
17. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
18. Шаповалова І. Б. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Актуальні проблеми державного уп
19. Шатарська Т. Н. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhнародni-mexanizmi-zaxistuprav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-org-aniv-z-zaxistu-prav-lyudini/>
20. Яцковина В. В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми становлення правової демократичної держави. С. 49-53. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/11.pdf>

Тема 3

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПІ

Лекційні питання:

Мета вивчення/ роботи: вивчення інституційної та нормативної складової захисту прав людини в рамках Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ

1. Захист прав людини в Рамка Ради Європи. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.: принципи тлумачення та застосування у національному правопорядку
2. Юрисдикція Європейського суду з прав людини
3. Захист прав людини в Європейському Союзі. Хартія основоположних прав Європейського Союзу 2000 р.
4. Діяльність ОБСЄ у сфері визначення та просування стандартів захисту прав людини.

Зміст лекції

Особливістю функціонування регіональних механізмів захисту прав людини є діяльність організацій, направлена на забезпечення ефективного захисту прав і свобод в рамках певного регіону та у тісній співпраці з ООН. В європейському правовому просторі до регіональних механізмів варто віднести механізми міжнародних міжурядових регіональних організацій: Ради Європи, Європейського Союзу та ОБСЄ, що діють як єдина система стандартів, норм, принципів та механізмів захисту прав і свобод людини.

Рада Європи — міжурядова організація, головними напрямками діяльності якої є розробка конвенцій, резолюцій і рекомендацій щодо захисту прав і свобод людини, а також діяльність її статутних і конвенційних органів, що забезпечують виконання положень європейських конвенцій із захисту прав людини.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод розроблена та прийнята Радою Європи в 1950 році продовжила

розвиток положень Загальної декларації прав людини на регіональному рівні. У преамбулі Конвенції визначено: «уряди європейських країн, які дотримуються єдиних поглядів і мають спільну спадщину політичних традицій та ідеалів, поваги свободи і верховенства права, зробили перші кроки на шляху забезпечення певних прав, сформульованих у Загальній декларації прав людини». Серед основоположних прав і свобод людини Європейська конвенція визначає громадянські та політичні права, серед яких: право на життя (ст. 2); заборона катувань (ст. 3); заборона на рабство і примусову працю (ст. 4); право на свободу і безпеку (ст. 5); право на справедливий судовий розгляд (ст. 6); неприпустимість покарання без правової бази (ст. 7); право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8); свобода думки, совісті й релігії (ст. 9); свобода вираження (ст. 10); свобода зібрань та асоціацій (ст. 11); право на вступ до шлюбу (ст. 12); право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13); заборона дискримінації (ст. 14). Таким чином, Європейська конвенція закріпила весь набір універсальних цінностей.

Динамічний розвиток положень Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод відбувається через прийняття додаткові протоколи до Конвенції, що доповнюють та розширюють зміст прав і свобод визнаних конвенцією, та змінюють механізми захисту цих прав.

Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод 1950 р. окрім каталогу прав і свобод встановлює механізм їх захисту через діяльність Європейського суду з прав людини. Положення статей 33 та 34 Європейської конвенції визначають компетенцію суду щодо розгляду міждержавних та індивідуальних скарг про порушення положень конвенції країнами учасниками РЄ [2; 23-26]. Окрім повноважень суду, щодо розгляду скарг та формування прецедентної практики як важливої складової правових систем країн учасниць РЄ, Європейський судом можуть надаватися консультативні висновки щодо положень Конвенції та протоколів на запит зацікавленої сторони.

Відтак, правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод,

Додаткові протоколи до Конвенції, Регламент Європейського суду з прав людини [4; 158]. Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим до виконання країною, щодо якого воно винесено, а контроль за виконанням рішень суду здійснює Комітет Міністрів РЄ.

Європейський механізм захисту прав людини суттєво доповнений через діяльність Європейського Союзу. В рамках Європейського Союзу в галузі прав людини вагомими стали Хартія основоположних прав Європейського Союзу 2000 р., Договір про Європейський Союз і Договір про функціонування Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору 2007 р.) і низка спеціалізованих актів, прийнятих ЄС [3; 858-859].

ОБСЄ — стала третьою організацією у регіоні, в рамках якої створено загальноєвропейську систему колективної безпеки, що об'єднує 57 держав і має 11 партнерів зі співробітництва. Одним із важливих досягнень ОБСЄ став висновок Заключного акту 1975 року, який визначив Європу як регіон співробітництва та безпеки. Згідно з Заключним актом 1975 року, держави-учасниці ОБСЄ заявили про намір керуватися у своїх взаєминах такими принципами: суверенна рівність, повага до прав, властивих суверенітету; незастосування сили чи загрози силою; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; мирне врегулювання суперечок; невтручання у внутрішні справи; повага до прав людини та основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; рівність право народів самостійно визначати свою долю; співробітництво між державами; сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права. У підсумковому документі Гельсінського саміту держави сформулювали концепцію всеосяжної безпеки в Європі.

Відмітним є унікальним статус ОБСЄ: установчі документи Організації мають не юридично обов'язковий, а політичний характер. При цьому органи ОБСЄ діють постійно, а основні документи ОБСЄ встановлюють пріоритетні напрямки діяльності Організації, у тому числі Гельсінський Заключний акт 1975 року, приймаються на засіданнях за участю глав держав та урядів держав-учасниць ОБСЄ [7; 148].

З аналізу європейського механізму захисту прав людини можна зробити висновок, що європейські цінності мають конкретний практичний вираз у вигляді правових норм, закріплених у низці основних документів Ради Європи, Європейського Союзу та ОБСЄ. Визнаними європейськими цінностями є основні права та свободи особистості та рівність усіх перед законом, які трансформуються у правових системах європейських країн.

Питання до практичного заняття:

1. Співпраця в галузі прав людини в рамках Ради Європи.
2. Нормативно-правова складова системи захисту прав людини у рамках Ради Європи: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., прецедентне право Ради Європи, Європейського соціального хартія 1996 р.
3. Інституційна складова системи захисту прав людини у рамках Ради Європи (Європейський суд з прав людини, Комісар Ради Європи з прав людини, Комітет з попередження катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання).
4. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Європейського Союзу. Хартія основоположних прав Європейського Союзу 2000 р.
5. Співпраця в галузі прав людини в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Завдання для самостійної роботи:

1. Захист прав людини в рамках Ради Європи. Інституційна складова.
2. Європейський суд з прав людини: порядок звернення та процедура винесення рішень.
3. Особливості розгляду Європейським судом з прав людини міждержавних скарг.
4. Особливості розгляду Європейським судом з прав людини індивідуальних скарг. Аналіз практики суду.
5. Консультативні повноваження Європейського суду з прав людини.
6. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р.
7. Контроль Комітету Міністрів Ради Європи за виконанням рішень Європейського суду з прав людини

Питання для самоконтролю:

1. Інституційна та нормативна складова Ради Європи у сфері захисту прав людини
2. Нормативна складова захисту прав людини в Європейському Союзі
3. Діяльність ОБСЄ у міжнародному механізмі захисту прав людини

Теми доповідей і повідомлень:

1. Особливості європейської системи захисту прав людини
2. Європейський суд з прав людини. Прецедентне право Ради Європи
3. Комісар Ради Європи з прав людини: аналіз повноважень
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. Діяльність Європейського комітету із соціальних прав
5. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському, або такому що принижує гідність, поводженню чи покарання 1987р. Європейський комітет з питань запобігання катуванням

Рекомендовані джерела:

1. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підручник. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.
2. Гламазда П. В., Кравчук М. А. Юрисдикція європейського суду з прав людини: проблемні питання. *Історико-правовий часопис*, 18(1). 2023 р. с. 23-30. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-1/3>
3. Гриб А. М. Захист прав людини у Європейському Союзі: загальні засади // Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне фахове видання юр. Факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» - Ужгород: 2025. №1. С. 859-865. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/APP_01_2025.pdf
4. Дроботова Т. Рішення європейського суду з прав людини проти України: земельно-правовий аспект. *Law of Ukraine / Pravo Ukraini*, 2020, Issue 5, p. 158
5. Кононенко В. П. Становлення принципу поваги прав людини в Європі, його зв'язок з міжнародною та національною безпекою/ В. П. Кононенко // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2023. –Т.1. Вип. 75. – С. 104-109.
6. Мельник О. Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення / О. Г. Мельник // Юридичний науковий електронний журнал. - 2022. - № 4. - С. 40-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/8>
7. Помогайбо О.В. Захист прав людини, що здійснює організація з безпеки і співробітництва в Європі. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали ІХ заочної Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. 148 с.
8. Смуш-Кулеша М. Європейська соціальна хартія як міжнародний інструмент захисту соціальних прав в адміністративній юстиції: передовий досвід, виклики та можливості. С. 196-199. «Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с.

9. Тичина В. П. Права людини як правова цінність європейського союзу. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (48), 2023 р. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2023/1_2023.pdf#page=126
10. Шаповалова І. Б. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 4 (80). С. 101–107.

Тема 4

ІНШІ РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лекційні питання:

Мета вивчення/ роботи: вивчення особливостей функціонування регіональних систем захисту прав людини. Дослідження та порівняльний аналіз міжамериканської, африканської, ісламської та південно-азійської системи захисту прав людини

1. Міжамериканська система захисту прав людини
2. Африканська система захисту прав людини
3. Арабська система захисту прав людини
4. Захист прав людини в рамках АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії)

Зміст лекції

Універсальний характер норм у сфері прав людини відповідає природі людини. Однак у кожному з регіонів світу існує своєрідна розбіжність щодо «універсальності» прав людини, що залежить від соціокультурного фону країни, менталітету народів, які сформувалися в інших традиціях (культурних, релігійних тощо). У результаті на одному рівні з поширенням універсальних стандартів у сфері прав людини в епоху глобалізації розвивається інший процес – регіоналізація, тобто створення стандартів і механізмів захисту прав людини, які відповідають традиціям і культурним особливостям регіональних утворень[7; 145].

Міжамериканська система захисту прав людини. В рамках Організації Американських держав, що об'єднала країни латинської Америки та карибського басейну закладені підвалини міжамериканської системи захисту прав людини. Характерною відмінністю міжамериканської системи є одночасне втілення універсальних цінностей у сфері прав людини у трьох договорах: Статуті Організації Американських Держав 1948 р., Американській декларації прав і обов'язків людини 1948 р. та Міжамериканській конвенції з прав людини 1969 р. [8; 273].

Статут ОАД 1948 р. визначив положення, що «американські держави проголошують основні права людської особистості незалежно від раси, національності, переконань чи статі»

Американська декларація прав та обов'язків людини 1948 р. продовжила розвиток положень Статуту ОАД, визначила перелік прав і свобод людини та проголосила ряд обов'язків людини, серед яких: обов'язок по відношенню до суспільства в цілому, по відношенню до дітей і батьків; обов'язок здобувати освіту; підкорятися закону; служити суспільству і нації, платити податки; утримуватися від політичної діяльності в іноземній державі; обов'язок працювати та ін.

Провідною міжнародною угодою у сфері прав людини стала Американська конвенція з прав людини 1969 року, прийняття якої стало завершальним етапом формування системи захисту прав людини в ОАД. Американська конвенція 1969 р. закріпила та розширила каталог громадянських та політичних прав і свобод людини на регіональному рівні, визнавши зокрема: право на життя (ст. 4), заборона тортур (ст. 5), заборона рабства (ст. 6), право на особисту свободу (ст. 7), право на справедливий суд (ст. 8), право на компенсацію (ст. 10), право на особисте життя (ст. 11), свобода совісті і релігії (ст. 12), свобода думки та її вираження (ст. 13), право на спростування (ст. 14), право на зібрання (ст. 15), право на об'єднання (ст. 16), права сім'ї (ст. 17), право на ім'я (ст. 18), права дитини (ст. 19), право на громадянство (ст. 20), право на власність (ст. 21), свобода пересування і поселення (ст. 22), право на участь в управлінні (ст. 23), право на рівний захист (ст. 24), право судового захисту (ст. 25). Положення статті 27 Американської конвенції визначає можливість обмеження деяких прав під час надзвичайного стану в країні, проте таке обмеження не повинно носити дискримінаційний характер та бути необхідним у конкретній ситуації.

Нарівні із каталогом прав і свобод Конвенція закріпила положення щодо інституційного механізму їх захисту. Контрольний механізм міжамериканської системи захисту прав людини передбачає функціонування двоступеневої системи, а саме: Міжамериканської комісії з прав людини та

Міжамериканського суду з прав людини. Стаття 33 Конвенції визначає положення, щодо компетенції комісії та суду розглядати питання, які стосуються виконання зобов'язань, прийнятих державами-учасниками відповідно Американській конвенції про права людини.

Міжамериканська система захисту прав людини також включає в себе такі документи: Конвенцію проти тортур 1985 р.; Конвенцію про насильно зниклих осіб 1994 р.; Міжамериканську конвенцію про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок 1994 р.; Конвенцію про запобігання всіх форм дискримінації щодо осіб з інвалідністю 1999 р. та інші.

Африканська система захисту прав людини. Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., прийнята Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності стала утіленням пріоритету історичних традицій і цінностей африканської цивілізації, які знайшли відображення у змісті концепції прав людини і народів. Африканська хартія закріпила права і свободи африканського народу, з огляду на специфіку континенту і завдання її держав-учасників, включаючи 3 покоління прав людини – громадянські і політичні; соціально-економічні та культурні; колективні права. Відмітним нарівні із каталогом прав і свобод хартія закріплює перелік обов'язків індивіда і груп по відношенню до держави[6; 85].

Інституційною основою африканської систему захисту прав людини стали Африканська комісія з прав людини і народів та Африканський суд з прав людини і народів.

До основних функцій Африканської Комісії з прав людини і народів варто віднести: сприяння розвитку прав людини і народів; забезпечення захисту прав людини і народів за умов, встановлених Африканською Хартією; надання консультативних висновків щодо положень Африканської Хартії на прохання держави-учасниці Хартії, будь-якої інституції Африканського Союзу або африканської організації; отримання та розгляд міждержавних скарг та індивідуальних комюніке.

Африканський Суд з прав людини та народів має особливий захисний мандат, юрисдикція розповсюджується на всі справи і спори, передані йому в

зв'язку з тлумаченням і застосуванням Африканської Хартії, Протоколу до неї та інших документів про права людини, ратифікованих відповідними зацікавленими державами, а рішення суду є остаточними та не підлягають оскарженню.

В рамках африканської системи захисту прав людини важливим стало прийняття спеціальних угод з прав людини, серед них: Африканська хартія прав і основ добробуту дитини 1990 р., Конвенція, що регулює конкретні аспекти проблем біженців в Африці 1969 р., Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права жінок в Африці 2003 р. та інші.

Ісламська система захисту прав людини. Провідними міжнародними угодами, що відображають ісламську концепцію прав людини є Загальна Ісламська декларація прав людини 1981р. та Арабській хартії прав людини 2004 р. які у своїх положеннях акцентують увагу на значенні спадщини та історичних традицій ісламських держав. У перелічених документах знаходить своє відображення значна частина універсальних стандартів у галузі прав людини, проте відданість цінностям і традиціям надає їм іншої інтерпретації.

Загальна Ісламська декларація прав людини 1981р. Загальна ісламська декларація прав людини у статтях з 1 по 23 містить наступний перелік основних прав людини в ісламських державах: право на життя; право на свободу; право на рівність і недопущення дискримінації; право на справедливість; право на справедливий судовий процес; право на захист від перевищення влади; право на захист від катувань; право на захист честі і репутації; право на отримання притулку; права меншин; право на обов'язкове участь в управлінні справами суспільства; право на свободу совісті, думки і слова; право на свободу віросповідання; право на свободу зібрань; право на економічний порядок і похідні від нього; право на захист власності; право на статус і звання трудящих; право на соціальне забезпечення; право на створення сім'ї; права замужньої жінки (ст. 20); право на освіту; право на особисте життя; право на свободу переміщення і місця проживання.

В ісламській концепції прав людини виділяють такі найбільш важливі принципи як свобода, що заснована на дозволі того, що не заборонено ісламом; гідність, що визначає виключне місце людини серед усіх творинь Аллаха; рівність мусульман незалежно від кольору шкіри, мови, національного походження; справедливість, яка повинна бути покладена в основу міжособистісних відносин і вирішення спорів між індивідами.

Серед різноманітних класифікацій прав і свобод людини в ісламському праві найбільш розповсюдженим є поділ їх на ті, які належать Аллаху; ті, які надані індивідам; змішані, що відповідають божественним та індивідуальним інтересам. Таке своєрідне розуміння прав людини, що суттєво відрізняється від західної концепції прав людини, знайшло своє відображення в регіональних актах, прийнятих Організацією Ісламської Конференції, зокрема Даккська декларація з прав людини в ісламі (1983 р.), Каїрська декларація з прав людини в ісламі (1990 р.), та ін.

Арабська хартія прав людини 2004 р. є міжурядовою угодою, що базується на ісламі. Арабська хартія прав людини 2004 р. не повинна суперечити Каїрській декларації прав людини в ісламі 1990 р. Хартія складається з 53 статей і охоплює особисті права людини, зобов'язання держав-членів, механізм контролю і систему доповідей держав, прикінцеві положення, що стосуються ратифікації і набрання чинності даної Хартії.

Відразу після вступу в силу Арабської хартії прав людини 2004 р. (у травні 2008 р.) почався процес формування Арабського комітету з прав людини, що здійснює контроль у формі перевірки доповідей держав-членів про вжиті заходи для втілення у життя прав і свобод, визнаних у Хартії, і про прогрес, досягнутий у використанні цих прав і свобод; подання щорічної доповіді із коментарями та рекомендаціями Раді Ліги арабських держав. Аналіз діяльності Комітету свідчить про відсутність реального Комітету впливу на діяльність держав-членів у цій галузі.

Арабський суд з прав людини створено у 2014 році як незалежний арабський суд став другою інституцією із посилення бажання держав-учасниць Ліги арабських держав виконувати зобов'язання щодо прав та

свобод. Юрисдикція Арабського суду з прав людини є додатковою до національної судової системи та розповсюджується на усі спори та справи, що виникають внаслідок імплементації та інтерпретації Арабської Хартії та інших арабських конвенцій у галузі прав людини.

Аналіз нормативної та інституційної складовою ісламської системи захисту прав людини дозволяє виокремити специфіку та особливості становлення та функціонування системи із опором передусім на ісламські норми та традиційні цінності.

Азіатська система захисту прав людини відображає регіональні особливості, насамперед опір спільноти та невтручання. Офіційним міжнародним документом, в якому можна виявити контури азіатського підходу в сфері захисту прав людини, є Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів, яка була прийнята 15 лютого 1988 року в Делі (Індія) під егідою АСЕАН – міжнародної організації країн Південно-Східної Азії. Декларація передбачає наступні права: право на життя (ніхто не повинен зазіхати на вищий дар, всі індивіди, народи і держави зобов'язані поважати право всіх на життя, незалежно від раси, статі, релігії, національності, рівня розвитку); право на мир і безпеку в своєму колективі, державі, на Землі в цілому (збереження миру і безпеки на всіх цих рівнях – турбота, борг і обов'язок кожного індивіда, кожного народу, кожної держави); право на гідне існування – матеріальне, духовне, фізичне – незалежно від раси, національності, релігії, статі, рівня розвитку; право на сприятливе середовище проживання (збереження належного стану навколишнього середовища на Землі – борг і обов'язок кожного індивіда, народу і держави); право на розвиток (кожен індивід і кожен народ може брати участь в такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, який забезпечує всі людські права і основні свободи, і має право сприяти такому розвитку і користуватися його благами); право бути вільним від насильства і страху [2; 684].

Відмітним є прогресивний характер Декларації, втім слід зазначити, що у АСЕАН наразі відсутній контрольний механізм захисту визнаних

Декларацією прав і свобод, а рішення органів, які складають основу захисту прав в регіоні носять рекомендаційний та консультативний характер, відтак їхній вплив на просування прав людини обмежується підтвердженням визнання та розробкою моделей, яким можуть наслідувати держави.

Питання до практичного заняття:

1. Міжамериканська система захисту прав людини. Інституційні та конвенційні органи
2. Африканська система захисту прав людини. Інституційна складова африканської системи захисту прав людини
3. Ісламська система захисту прав людини
4. Особливості регіонального механізму захисту прав людини в країнах Південно-Східної Азії.

Завдання для самостійної роботи:

1. Організація Американських держав: цілі та засади діяльності.
2. Загальна характеристика міжнародно-правового регулювання захисту прав людини в межах ОАД.
3. Інституційна складова африканської системи захисту прав людини
4. Інституційна складова ісламської системи захисту прав людини
5. Захист прав людини в рамках АСЕАН. Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів 1988 р.

Питання для самоконтролю:

1. Нормативна складова міжамериканської системи захисту прав людини: Статут Організації Американських Держав 1948 р., Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р. та Міжамериканська конвенція з прав людини 1969 р.
2. Міжамериканська комісія з прав людини.
3. Міжамериканський суд з прав людини. Консультативна юрисдикція суду.
4. Африканський суд з прав людини і народів. Прецедентна практика суду.
5. Діяльність Ліги Арабських держав у механізмі захисту прав людини

Теми доповідей і повідомлень:

1. Порівняльна характеристика регіональних систем захисту прав людини
2. Особливості функціонування міжамериканської системи захисту прав людини.
3. Африканська Хартія прав людини і народів 1981 р.
3. Африканська Хартія прав і основ добробуту дитини 1990 р. Факультативні протоколи до Хартії.
4. Особливості функціонування ісламської системи захисту прав людини.

Рекомендовані джерела:

1. Дронов В. Ю. Інформаційні права в африканській системі захисту прав людини. Proceedings of the scientific and pedagogical internship, February 5 – March 17, 2024. Wloclawek, Republic of Poland. Cuiavian University in Wloclawek. 128 pages. P. 12-14.
2. Киргізова В. С. Компетенція АСЕАН у сфері прав людини. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 681-686. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/APP_06_2023.pdf#page=681
3. Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: колектив. монографія / за наук. ред. В. Репецького, І. Земана, В. Гутника. Львів-Дрогобич : Коло, 2021. 420 с.
4. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
5. Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460>.
6. Мікічурова. О.В. Африканська система та механізми захисту прав людини. DICTUM FACTUM. № 2(7) 2020 р. С. 80-86
7. Риженко І.М. Демянюк О.М. Загальна характеристика регіональних систем захисту прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024 № 68. С. 145-148.
8. Шамраєва В. М. Особливості міжамериканської регіональної системи захисту прав людини. с. 271-275. URL https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/56813/1/Prava_lyudyny_v_hlobalizovanomu_sviti_2024_271-275.pdf
9. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини/ В. М. Шамраєва // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т.2. Вип. 76. – С. 278-284. – Бібліогр.: с. 283-284 (29 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281748/277554>

Тема 5

ПРАВО НА ЖИТТЯ

Лекційні питання:

Мета вивчення/ роботи: вивчення поняття «право на життя», дослідження обсягу та складових елементів права на життя, аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо права на життя

1. Обсяг та складові права на життя
2. Зобов'язання держави щодо захисту права на життя
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на життя

Зміст лекції

Життя є найважливіше із соціальних та правових благ особистості, тоді як право на життя – є природним, невід'ємним, фундаментальним правом людини, що вперше знайшло своє закріплення в універсальному міжнародно-правовому акті - Загальній декларації прав людини в 1948 р.

Так, стаття 3 Загальної декларації визначає положення про те, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість». Згадана норма Декларації, має універсальний характер і визнається звичаєвою нормою міжнародного права, якої повинні дотримуватися всі держави [2; 89].

Положення Загальної декларації про право на життя отримали розвиток і закріплення в низці регіональних міжнародних договорів у сфері прав людини. Стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. містить заборону на умисне позбавлення життя, а також Протокол № 6 до Конвенції від 1983 р. та Протокол 13 до Конвенції від 2002 р., що передбачають скасування смертної кари. Положення статті 2 Конвенції проголошує: «Право кожної людини на життя охороняється законом». Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя, інакше як на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачене таке покарання».

Тобто, пункт 1 статті 2 Конвенції зобов'язує державу захищати право кожної людини на життя. На думку Європейської комісії з прав людини,

відображену в доповіді у справі McCann та інші проти Сполученого Королівства, стаття 2 не повинна тлумачитися як така, що вимагає наявності ідентичних формулювань у національному законодавстві. Достатньо, щоб національне законодавство дійсно забезпечувало захист права, передбаченого Конвенцією. Європейський суд у рішенні по зазначеній справі погодився з висновками Європейської комісії, підкресливши, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не зобов'язує Високі Договірні Сторони включати її норми в національне законодавство, а до функцій органів не відноситься вивчення *in abstracto* – відповідності законодавчих актів держав положенням Конвенції.

Проте стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить вичерпний перелік випадків, коли позбавлення життя представниками державної влади не буде вважатися порушенням права на життя, а саме: виконання смертного вироку винесеного судом після визнання особи винною у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання. Тобто судові рішення мають бути результатом справедливого судового розгляду з дотриманням гарантій, встановлених статтею 6 Конвенції, і винесених за злочини, визначені законодавством як карані смертною карою на момент їх виконання відповідно до статті 7 Конвенції. При застосуванні смертної кари та її здійсненні, реалізації права на помилування не повинна допускатися жодна дискримінація відповідно до статті 14 Конвенції, спосіб здійснення смертної кари не повинен носити нелюдський характер (стаття 3 Конвенції).

Аналізуючи міжнародні договори, можна розглянути елементи права людини на життя, серед яких: право фізичної особи на невідємність життя (заборона свавілля та безпідставного позбавлення життя); заборона задоволення прохання особи про припинення життя (евтаназію); право особи захищати своє життя і здоров'я, а також життя і здоров'я іншої особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом (у тому числі право позбавити іншу особу життя); право на материнство; право на батьківство; право на штучну вакцинацію та перенесення ембріона в

організм жінки; право на стерилізацію; право на охорону методів генної інженерії.

Зміст права на життя має такі основні аспекти: обов'язок держави захищати життя людини, можливість особи захистити своє життя законними засобами, заборона свавільного позбавлення життя. Отже, захист права на життя полягає у виконанні державою свого обов'язку щодо захисту життя особи та забезпеченні їй можливості захистити своє життя.

Питання до практичного заняття:

1. Обсяг та складові права на життя
2. Зобов'язання держави щодо захисту права на життя
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на життя

Завдання для самостійної роботи:

1. Сутність права на життя
2. Обсяг та складові права на життя
3. Розкрийте зобов'язання держави щодо права на життя
4. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на життя. Справа «Маккан та інші проти Сполученого королівства»

Питання для самоконтролю:

1. Право на життя: поняття та складові елементи
2. Зобов'язання держав щодо права на життя
3. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод 1950 р. Додаткові протоколи №6 та №13 щодо права на життя
4. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо права на життя

Теми доповідей і повідомлень:

1. Місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у системі українського законодавства
2. Застосування смертної кари в контексті ст.2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод
3. Поняття евтаназії. Питання легітимності та практики застосування країнами членами Ради Європи.

Рекомендовані джерела:

1. Владишевська В.В., Дронов В.Ю., Гриб А.М. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. «Аналітично-порівняльне правознавство»

- ЮФ Ужгородський національний університет. 2023. №3. С.405-411. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284821/278882>
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р., № 995_015. Офіційний вісник України. 2008 р., № 93, Ст. 89.
3. Міжнародний біль про права людини. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=65140
4. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.
5. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна. Харків : Право, 2019. - 310 с.
6. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
7. Колесніченко Н. М. Універсальність прав людини: сучасні підходи до проблеми. Наукові праці. Політологія. Випуск 166. Том 178. 2020. С. 31- 35
8. European Court of Human Rights. Case of McCann and Others v. the United Kingdom (27 September 1995) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57943> (дата звернення 12.04.2020).

Тема 6

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ

Лекційні питання:

Мета вивчення/ роботи: вивчення обсягу та складових заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання, аналіз практики Європейського суду з прав людини

1. Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання
2. Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання
- 3 Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання

Зміст лекції

Закріплене у статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод положення щодо «заборони катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження та покарання» – є однією з найважливіших засад демократичного устрою та обов'язковою складовою права на повагу до людської гідності.

Європейська конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1987 р. визначає «катування» як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Стаття 3 Конвенції розмежовує такі види поведження: катування (поведження найвищого рівня жорстокості), нелюдське, таке, що принижує

гідність. Формами забороненого поведження є не тільки фізичне насильство (побої, катування), а й психічне насильство, що, в свою чергу, може завдати не менших страждань. Стаття 3 Конвенції має безумовний характер, а тому повинна виконуватись на всіх рівнях державного управління і бути нагальною задачею для держави. Відмітним, що аналогічні норми про заборону катувань, з деякими особливостями їхнього формулювання, закріплені також в інших міжнародно-правових документах, зокрема, в статті 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р., що визначає «нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню», а також у статті 5 Загальної декларації прав людини [4].

Стаття 1 Конвенції накладає на держави обов'язок гарантувати права і свободи визнані ЄКПЛ [3]. Так за статтею 3 Конвенції держави зобов'язані дотримуватися як негативних так і позитивних зобов'язань. Аналіз практики Європейського суду з права людини дозволив виявити констатовані судом порушення негативних зобов'язань державами (зокрема: неналежного поведження правоохоронних органів, фізичне та психологічне насильство; неналежне поведження під час законних або незаконних дій посадових осіб; ненадання медичної допомоги, не звільнення ув'язненого, коли термін ув'язнення закінчився та інші) та позитивних зобов'язань (зокрема проведення ефективного розслідування викладених у заяві скарг; попередження або припинення і покарання за неналежне поведження з боку приватних осіб). Це дозволяє констатувати процесуальний аспект, що полягає в адекватному реагуванні держав на факти жорстокого поведження з особами, які перебувають у межах її юрисдикції.

Відмітно, що зв'язок між зобов'язанням держав у питання запобігання жорстокому поведженню та обов'язком проводити відповідні розслідування підкреслений не тільки Судом, а також Європейським Комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню та Комітетом ООН з прав людини.

Питання до практичного заняття:

1. Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання
2. Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання

Завдання для самостійної роботи:

1. Поняття «катування», «жорстоке поводження», «нелюдське поводження», «поводження, що принижує честь та гідність»
2. Обсяг та складові заборони катувань
3. Зобов'язання держави щодо заборони катувань
4. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо порушення ст. 3 Конвенції. Справа «Каверзін проти України»

Питання для самоконтролю:

1. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання
2. Європейська конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1987 р.
3. Діяльність Європейського комітету проти катувань.

Рекомендовані джерела:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 544 с.
2. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. / І. П. Андрусак, Д. Є. Забзалюк, П. М. Ліпесевич та ін. ; за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
3. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.). № 995_085. 1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
5. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.

Тема 7

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

Лекційні питання:

Мета вивчення: розвиток всебічного усвідомлення природи та правового значення права на свободу та особисту недоторканність як невід'ємних та фундаментальних прав людини.

1. Поняття права на свободу та особисту недоторканність.
2. Гарантії права на свободу та особисту недоторканність.
3. Межі втручання держави у право на свободу та особисту недоторканність.
4. Основні обов'язки держав-членів Ради Європи щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.
5. Роль Європейського суду з прав людини у захисті права на свободу та особисту недоторканність

Зміст лекції

Як відомо право на свободу та особисту недоторканність є одним із фундаментальних прав людини, яке забезпечує кожній особі захист від необґрунтованого втручання в її особисту сферу та гарантує можливість вільно розпоряджатися своїм життям. Дане право має особливе значення для забезпечення демократичного порядку, верховенства права та дотримання людської гідності [1]. Беручи до уваги європейську систему захисту прав людини - право на свободу та особисту недоторканність закріплене у ст. 5 ЄКПЛ. Зазначена категорія права гарантує захист від свавільного арешту чи затримання, встановлює чіткі процедури законного обмеження свободи та передбачає ефективні механізми захисту у випадку порушення зазначеної категорії права.

Варто звернути увагу, що у захисті права на свободу та особисту недоторканність фундаментальну роль відіграє ЄСПЛ [2]. Через рішення формуються стандарти застосування та тлумачення відповідної категорії права. Характерно, що суд встановлює баланс між необхідністю забезпечення громадського порядку та повагою до основоположних прав людини.

Проблематика даної теми охоплює аналіз правової природи зазначеного явища, його гарантії, обмеження та механізми захисту, що спрямовані на попередження зловживань з боку держав [3].

Існуюча практика тлумачення норми, викладеної в пункті 1 статті 5 Європейської конвенції з прав людини, є обов'язковим для національних судів і має здійснюватися відповідно до сформованої правової реальності ЄСПЛ. Зазначений підхід передбачає декілька важливих етапів, що відображають загальні принципи застосування зазначеної норми. Перш за все, важливо звернути увагу на інтерпретацію певних ді, до, прикладу чи є правомірним застосування тримання під вартою як винятку з основоположного правила презумпції свободи. На даному етапі необхідно з'ясувати, чи відповідає мета застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою положенням статті 5 ЄКПЛ. Даний механізм передбачає перевірку, чи таке обмеження свободи спрямоване на забезпечення законності та не є свавільним. Наступний етап стосується наявності обґрунтованої підозри, яка є ключовою умовою для обмеження свободи. Це означає, що у представників правоохоронних органів мають бути вагомі докази або фактичні дані, які свідчать про можливу причетність особи до вчинення протиправної дії. Наступним кроком традиційно йде оцінка підстав для позбавлення свободи. Згідно з нормативними вимогами даної системи захисту прав людини, зазначені підстави мають бути чітко визначеними, законними та пропорційним із заявленою метою.

Особливу увагу слід приділити визначенню альтернатив триманню під вартою. ЄСПЛ наголошує на тому, що суди мають ретельно досліджувати можливість застосування менш суворих запобіжних заходів, які забезпечать досягнення мети без надмірного обмеження свободи особи. Обґрунтування судового рішення щодо тримання під вартою також є критично важливим. Рішення має бути належно мотивованим, містити детальне пояснення причин такого заходу та посилатися на конкретні факти, що виправдовують необхідність позбавлення свободи. Характерне значення має обґрунтування тривалості тримання під вартою, відповідно до практики ЄСПЛ вимагає, щоб

будь-яке продовження такого запобіжного заходу було чітко аргументоване та базувалося на достатніх підставах. На суд покладається обов'язок оцінювати, чи залишаються актуальними підстави для продовження тримання під вартою, враховуючи, що таке обмеження є винятковим заходом і має застосовуватися лише у випадках крайньої необхідності. Тлумачення ЄКПЛ вимагає від національних судів не лише ретельного дослідження кожного із зазначених аспектів, а й дотримання принципу верховенства права та поваги до основоположних прав людини [4]. Вищезгадана норма ЄКПЛ гарантує кожній особі право на свободу та особисту недоторканність. Однак у даному аспекті передбачено шість чітко визначених винятків, за яких позбавлення свободи допускається. Ці винятки є вичерпними, що означає, що держави-учасниці не мають права розширювати перелік підстав для арешту чи затримання осіб за межі, визначені ЄКПЛ. Існуюча практика неодноразово наголошувала, що лише дотримання зазначених положень відповідає меті та завданням статті 5 ЄКПЛ. Тому, на даному етапі лекційного матеріалу слід виділити винятки, законний арешт або затримання особи за невиконання законного рішення суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом. Наприклад, це може стосуватися примусового виконання судового рішення або інших правових зобов'язань. Затримання особи для доставки до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею протиправної дії або для запобігання вчиненню нової чи уникнення втечі після його вчинення. Затримання неповнолітніх у законних цілях для виховного нагляду або з метою постановня їх перед компетентним органом. Зазначена норма застосовується виключно до неповнолітніх і тільки у межах процедур, спрямованих на захист інтересів. Затримання особи для запобігання незаконному в'їзду в державу або для забезпечення депортації чи екстрадиції. Даний механізм стосується контролю за міграцією та виконання відповідних адміністративних процедур.

Варто враховувати, що окрім вичерпного переліку підстав для позбавлення свободи, стаття 5 ЄКПЛ також встановлює, що будь-яке обмеження має здійснюватися відповідно до процедури, встановленої

законом. Дане положення накладає обмеження на держави, адже термін «закон» у контексті ЄКПЛ означає не лише внутрішнє законодавство, а й широкий спектр принципів правової визначеності, передбачуваності та прозорості. Таким чином, позбавлення свободи в порушення національного законодавства або на строк, довший за передбачений, суперечить ЄКПЛ. Вище зазначена норма спрямована на захист фізичної свободи осіб, а також на недопущення свавільних арештів або затримань. Разом із тим, норма не охоплює менш значні форми обмеження свободи, тому ЄСПЛ підходить до оцінки кожного випадку позбавлення свободи індивідуально, враховуючи конкретні обставини. Наприклад, у справі «Engel and others v. the Netherlands» суд визнав, що обмеження свободи військовослужбовців, зокрема їхнє проживання в казармах, відповідає вимогам статті 5 ЄКПЛ, оскільки не перевищує меж звичайної військової служби [14]. Натомість у справі «Guzzardi v. Italy» ЄСПЛ ухвалив, що примусове перебування особи на ізольованому острові із обмеженням соціальних контактів є порушенням права на свободу [16]. Надважливою є позиція щодо неможливості добровільної відмови від права на свободу, передбаченого статтею 5 ЄКПЛ. Навіть якщо особа висловлює згоду на своє ув'язнення, це не звільняє державу від обов'язку дотримуватися положень Конвенції. У справі «De Wilde, Ooms and Versyp «Vagrancy» ЄСПЛ наголосив, що в демократичному суспільстві право на свободу має настільки фундаментальне значення, що жодна особа не може бути позбавлена цього права через добровільну згоду [12]. Отже, стаття 5 ЄКПЛ є не лише гарантією права на свободу, але й встановлює чіткі механізми захисту від свавільних дій держави. Зазначені положення та існуюча практика забезпечують баланс між необхідністю підтримання громадського порядку та повагою до фундаментальних прав людини.

Питання до практичного заняття

1. Правова природа права на свободу та особисту недоторканність

2. Ключові структурні елементи права на свободу та особисту недоторканність
3. Зобов'язання держави щодо забезпечення та захисту права на свободу та особисту недоторканність
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Харченко проти України» (№ 40107/02, 2011 р.).
5. Способи забезпечення ефективного захисту права на свободу та особисту недоторканність на національному та міжнародному рівнях

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Право на свободу та особисту недоторканність як фундаментальна гарантія прав людини
2. Законні обмеження права на свободу та особисту недоторканність
3. Зобов'язання держави щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: проблеми реалізації

Питання для самоконтролю:

1. Як співвідносяться поняття «свобода» та «особиста недоторканність» у правовій доктрині, і чому вони є невід'ємними елементами правового статусу особи?
2. Які міжнародно-правові акти встановлюють гарантії права на свободу та особисту недоторканність, і які механізми їх захисту передбачені на глобальному та регіональному рівнях?
3. У яких випадках держава може законно обмежувати право на свободу та особисту недоторканність, і які запобіжники існують для недопущення його порушення?
4. Які правові позиції сформулював Європейський суд з прав людини у справі «Харченко проти України», і як вони вплинули на систему кримінального правосуддя в Україні?
5. Які сучасні виклики та загрози існують у сфері забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, зокрема в контексті цифрових технологій та надзвичайних станів?

Теми презентацій та повідомлень:

1. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу та особисту недоторканність: правовий аналіз справи «Харченко проти України»
2. Сучасні виклики у сфері захисту права на свободу та особисту недоторканність: цифрова епоха, надзвичайні стани та протидія тероризму
3. Еволюція права на свободу та особисту недоторканність: історико-правовий аспект і сучасні тенденції розвитку

Рекомендовані джерела:

1. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>.
2. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
3. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
4. Корнієнко. М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*, 2020/1. С.398-404. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/2020_1.pdf#page=398
5. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Рєзнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
6. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності «Міжнародне право». - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с
7. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>
8. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
9. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text
10. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text
11. Brumărescu v. Romania. European Court of Human Rights. (28 October 1999) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.
12. D. H. and Others v. Czech Republic. European Court of Human Rights. (13 November 2007). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-2439>
13. De Wilde, Ooms and Versyp «Vagrancy» (18 June 1971) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57605>
14. Engel and others v. the Netherlands» (23 November 1976) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57478>

15. European Court of Human Rights. Case of Burmych and Others v. Ukraine (12 October 2017). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-11722>
16. Guzzardi v. Italy» (6 November 1980) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57498>
17. Lingens v. Austria. European Court of Human Rights (8 July 1986). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57523>
18. Loizidou v. Turkey. European Court of Human Rights. (18 December 1996). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58007>
19. Thlimmenos v. Greece. *Human Rights Case Digest*. 2000. Vol. 11, no. 3-4. P. 173–176. URL: <https://doi.org/10.1163/15718130020617549>

Тема 8

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: формування знань про обсяг і складові права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, вивчення зобов'язань держав у забезпеченні цього права відповідно до міжнародних стандартів, а також аналіз практики Європейського суду з прав людини, зокрема рішень у справах, що стосуються приватного життя, сімейних відносин, житла та кореспонденції.

1. Обсяг та складові права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції
2. Зобов'язання держави щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції
3. Справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S and Marper v. United Kingdom), №№ 30562/04, 30566/04, рішення Великої палати, 4 грудня 2008 р.
4. Справа «Гуменюк та інші проти України» (Humeniuk and Others v. Ukraine), № 11423/19, рішення ЄСПЛ, 22 липня 2021 р.

Зміст лекції

1. Обсяг та складові права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції

Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції є одним із фундаментальних прав людини. Воно закріплене у міжнародних документах, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) (стаття 8) [16], Загальна декларація прав людини (стаття 12) [15] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 17) [21].

Так, відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного й сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Стаття не містить детального змісту чи переліку того, що відноситься до приватного та сімейного життя [16].

До змісту приватного життя можна віднести фізичну, психологічну та моральну недоторканність, особисту автономію, право на самореалізацію, захист персональних даних, статевої ідентичності, а також право на встановлення та розвиток відносин із іншими людьми. Приватне життя передбачає свободу людини від свавільного втручання з боку держави чи третіх осіб.

Щодо змісту поняття сімейного життя звернемось до Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 13 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Відповідно до нього сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя (частина четверта статті 4); ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України (частина п'ята статті 5); регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (частина четверта статті 7) та інше [23].

Право на повагу до житла включає захист недоторканності житлового приміщення, зокрема від незаконних обшуків, виселення чи інших форм втручання. Це право гарантує, що житло розглядається як особистий простір, у якому людина може почуватися захищеною від зовнішнього втручання. У Рішенні в справі «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany, № 13710/88, 1992 р.) Суд визнав, що втручання в офіс адвоката, пов'язане з обшуком, є порушенням права на повагу до житла, якщо воно не було виправданим. Таки чином до поняття «житло» було включено професійні приміщення [4].

Кореспонденція охоплює різні форм комунікації: листи, телефонні розмови, електронні повідомлення тощо. Це право забороняє незаконний доступ до кореспонденції, її перехоплення, перегляд чи використання третіми особами без згоди власника. Будь-яке втручання з боку держави або інших суб'єктів повинно мати законну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним.

Захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції забезпечується національним та міжнародним законодавством, а також механізмами судового захисту, включаючи Європейський суд з прав людини.

Треба зазначити, що не в усіх регіональних системах захисту прав людини окремо встановлено права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Так, Африканська хартія прав людини та народів 1981 року (далі - Хартія) прямо не встановлює таке право, але аналіз хартії дозволяє виділити норми, що встановлюють права із ним пов'язані. Стаття 9 Хартії гарантує свободу совісті, вибору віросповідання та вільного відправлення релігійних обрядів. Для порівняння, стаття 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосується свободи думки, совісті і релігії. Стаття 18 Хартії присвячена охороні сім'ї, визнаючи її основою суспільства. При цьому велика увага приділена питанням моралі [12].

2. Зобов'язання держави щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.

Держави, які ратифікували міжнародні договори з прав людини, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, зобов'язані забезпечувати дотримання права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.

Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, окрім випадків, передбачених законом і необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни, запобігання безладдю чи злочинам, охорони здоров'я або моралі, або захисту прав і свобод інших осіб [16].

До негативних зобов'язань відноситься те, що держава повинна утримуватися від будь-якого незаконного або свавільного втручання у приватне і сімейне життя, житло чи кореспонденцію особи. Наприклад, недопустимим є проведення обшуків чи конфіскації майна без належних юридичних підстав; незаконне прослуховування телефонних розмов; перешкоджання у збереженні сімейних зв'язків.

До позитивних зобов'язань відноситься обов'язок створення правових та інституційних умов для реалізації цього права, що включає, зокрема, ухвалення законодавства, яке захищає приватність громадян; забезпечення ефективних механізмів судового захисту; захист осіб від незаконного втручання з боку інших суб'єктів, наприклад, приватних осіб чи компаній.

Держави повинні забезпечувати право на доступ до суду, де особа може захистити свої права у разі їх порушення. Якщо захист на національному рівні виявиться неефективним, постраждалі мають право звернутися до Європейського суду з прав людини.

3. Справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S and Marper v. United Kingdom), №№ 30562/04, 30566/04, рішення Великої палати, 4 грудня 2008 р.

Позивачі, С. та Марпер, були підозрюваними у скоєнні злочинів, але обидві справи проти них були закриті без судового розгляду. Проте поліція зберегла їхні відбитки пальців, зразки ДНК і відповідні профілі в національній

базі даних навіть після шляхом виправдання або припинення. Позивачі вважали, що таке зберігання інформації порушує їхнє право на приватне життя [6].

Суд провів оцінку за критеріями «згідно із законом», «правомірна мета» та «необхідний у демократичному суспільстві». Велика палата ЄСПЛ визнала, що зберігання відбитків пальців та зразків ДНК без згоди осіб, які не були засуджені за злочини, є порушенням статті 8 Конвенції. Суд наголосив, що:

Таке втручання у приватне життя повинно бути пропорційним.

Зберігання персональних даних без встановлення часових рамок і без належного контролю створює ризик зловживання [6].

Це рішення стало прецедентним у сфері захисту персональних даних. ЄСПЛ підкреслив важливість балансу між потребами національної безпеки та правом особи на приватність.

4. Справа «Гуменюк та інші проти України» (Humeniuk and Others v. Ukraine), № 11423/19, рішення ЄСПЛ, 22 липня 2021 р.

Справа стосувалася незаконного збирання та зберігання персональних даних про позивачів, зокрема інформації про їхню політичну діяльність та соціальні зв'язки. Позивачі, судді Верховного Суду України, скаржилися на незаконне перешкоджання у виконанні ними суддівських функцій у результаті проведення судової реформи та внесення змін до законодавства у 2016 році. Вони стверджували, що такі дії українських органів влади порушували їхнє право на повагу до приватного життя.

Заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 Конвенції на порушення їхнього права на доступ до суду та за статтею 8 Конвенції на порушення права на повагу до приватного життя.

ЄСПЛ встановив, що дії української влади порушили статтю 8 Конвенції, оскільки збирання даних відбулося без належного правового підґрунтя, не було надано доказів, що таке втручання було необхідним у демократичному суспільстві [1].

Рішення ЄСПЛ акцентувало увагу на необхідності дотримання чітких юридичних процедур при збиранні персональних даних. Суд наголосив, що

держава зобов'язана гарантувати правові механізми захисту від свавільного втручання у приватне життя.

Практика ЄСПЛ у справах щодо права на повагу до приватного життя демонструє важливість належного захисту персональних даних та обмеження свавільного втручання з боку держави. У цих справах Суд наголосив, що будь-яке втручання у приватне життя повинно відповідати принципам законності, пропорційності та необхідності у демократичному суспільстві.

Питання до практичного заняття

1. Обсяг та складові права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції
2. Зобов'язання держави щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції
3. Справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S and Marper v. United Kingdom), №№ 30562/04, 30566/04, рішення Великої палати, 4 грудня 2008 р.
4. Справа «Гуменюк та інші проти України» (Humeniuk and Others v. Ukraine), № 11423/19, рішення ЄСПЛ, 22 липня 2021 р.
5. Справа «Савіни проти України» (Saviny v. Ukraine), № 39948/06, рішення ЄСПЛ, 18 грудня 2008 р.
6. Справа «М.Р. і Д.Р. проти України» (M.R. and D.R. v. Ukraine), № 63551/13, 22 травня 2018 р.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати справу «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), № 13710/88, 16 грудня 1992 р.
2. Проаналізувати справу «Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia), № 47143/06, рішення Великої палати, 4 грудня 2015 р.
3. Підготувати презентацію по справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine), № 30856/03, 2 грудня 2010 р. Вимоги: мінімум 10 слайдів, усна доповідь – 5-8 хвилин. Презентація повинна висвітлювати обставини справи, позиції сторін, рішення Суду, висновок. Робота оцінюється за такими критеріями як: повнота дослідження, відповідність та наочність ілюстрацій, усна доповідь.

Питання для самоконтролю:

1. В яких міжнародних документах закріплено право на повагу до приватного і сімейного життя?
2. Які складові має право на повагу до приватного життя?
3. Визначте поняття «сімейне життя».
4. У яких випадках держава може втручатися у право на повагу до житла?
5. Які обмеження передбачає міжнародне право щодо права на повагу до приватного і сімейного життя?
6. Які негативні зобов'язання має держава щодо захисту цього права?
7. Які позитивні зобов'язання має держава щодо захисту цього права?
8. У чому полягала суть рішення ЄСПЛ у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства»?

Рекомендовані джерела:

1. Humeniuk and Others v. Ukraine. European Court of Human Rights. (22 July 2021) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211286>.
2. Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine. European Court of Human Rights. (2 December 2011) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107557>.
3. M.R. and D.R. v. Ukraine. European Court of Human Rights. (22 May 2018) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182822>.
4. Niemietz v. Germany. European Court of Human Rights. (16 December 1992) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>.
5. Roman Zakharov v. Russia. European Court of Human Rights. (4 December 2015) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159324>.
6. S and Marper v. United Kingdom. European Court of Human Rights. (4 December 2008) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051>.
7. Saviny v. Ukraine. European Court of Human Rights. (18 December 2008) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90464>.
8. Верховний Суд України. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daigest_oglyad/1520914/.
9. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>.
10. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>.
11. Дронов В. Ю. Міжнародно-правові стандарти доступу до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародне право та*

євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеяна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс. 2023. С. 183-216. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9

12. Дронов В. Ю. Право на повагу до приватного та сімейного життя в африканській системі захисту прав людини. Права людини в період збройних конфліктів : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 1 листопада 2024 року), присвяченої 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. Одеса. 2024. 539 с. С. 322-325. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.28712>

13. Дронов В. Ю. Розгляд Європейським судом з прав людини справ про порушення права на доступ до інформації та інших прав. *«Права людини в період збройних конфліктів»*: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., 3 листопада 2023 р. м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2023. 549 с. С. 477-481. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>.

14. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16 грудня 1992 року, № 13710/88 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>.

15. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

17. Конвенція про права дитини: міжнародний договір від 20 листопада 1989 р. № 995_021 (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

18. Конституційний Суд України. Право на недоторканність сімейного життя [Електронний ресурс]. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/429-pravo-na-nedotorkannist-simeynogo-zhyttya>.

19. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

21. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

22. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. Х. Безруза ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 173с. (Сер.: Навчально-методичні посібники). URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27702>.

23. Рішення у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 13 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (справа про недоторканність сімейного життя) від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.

24. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 06.02.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c71#Text.

25. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

26. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 435-IV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Тема 9

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ І РЕЛІГІЇ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: формування знань про сутність і зміст права на свободу думки, совісті та релігії, аналіз міжнародних стандартів його захисту, включаючи положення Європейської конвенції з прав людини, та вивчення практики Європейського суду з прав людини щодо свободи думки, совісті та релігії.

1. Обсяг та складові права на свободу думки, совісті і релігії
2. Зобов'язання держави щодо права на свободу думки, совісті і релігії
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу думки, совісті і релігії (справа «Коккінакіс проти Греції» (*Kokkinakis v. Greece*) № 14307/88, 1993 р.)

Зміст лекції

Свобода думки, совісті та релігії є одним із фундаментальних прав людини, закріпленим у низці міжнародних документів. Так, відповідно до статті 18 Загальної декларації прав людини 1948 р., кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії [8].

Стаття 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. до змісту цього права відносить свободу змінювати свою релігію чи переконання, а також свободу сповідувати релігію чи переконання індивідуально чи разом з іншими [12].

Відповідно до статті 9 Європейської конвенції з прав людини 1950 р., кожен має право на свободу думки, совісті та релігії, включаючи свободу змінювати свою релігію та переконання, а також свободу сповідувати їх у богослужінні, навчанні, обрядах та дотриманні релігійних звичаїв [9].

Отже, до складових цього права належать: свобода мати або приймати релігію чи переконання, свобода змінювати релігію або переконання, свобода сповідувати релігію чи переконання індивідуально або в групі, публічно або приватно. Свобода мати переконання та релігію це фундаментальна складова,

яка забезпечує людині можливість формувати особисті переконання та обирати релігію без втручання з боку держави чи інших осіб. Свобода змінювати релігію або переконання означає, що людина має право обирати іншу релігію або навіть відмовитися від будь-якої релігії. Ця складова є особливо важливою для забезпечення плюралізму у демократичному суспільстві. Свобода сповідувати релігію чи переконання включає право на богослужіння, релігійні обряди, навчання релігії, а також створення релігійних організацій [1].

Окремо зазначимо свободу від релігії. Людина має право не дотримуватися жодних релігійних переконань і бути вільною від примусу до участі в релігійних обрядах або заходах. Право на свободу думки, совісті і релігії має дві основні складові:

Внутрішня свобода — абсолютне право мати або не мати переконання чи релігію. Воно не підлягає жодним обмеженням.

Зовнішній прояв свободи — право публічно демонструвати свої переконання чи релігійні практики. Ця складова може бути обмежена, якщо такі дії становлять загрозу національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю або моралі.

Право на свободу думки, совісті і релігії є важливим елементом забезпечення людської гідності, свободи самовираження та плюралізму в демократичному суспільстві. Його зміст визначається не тільки правовими нормами, але й судовою практикою, яка уточнює межі цього права та умови його реалізації.

Наприклад, у справі «Коккінакіс проти Греції» ЄСПЛ визнав порушення статті 9 Конвенції, оскільки держава переслідувала заявника за прозелітизм, що обмежувало його свободу релігії [6].

Держава повинна створити умови для реалізації права на свободу думки, совісті та релігії. Це, зокрема, включає: захист від дискримінації (Забезпечення рівного доступу до публічних послуг і прав незалежно від релігії чи переконань); гарантії свободи релігійної практики (Надання можливості сповідувати релігію в богослужінні, обрядах, навчанні чи дотриманні звичаїв); створення відповідної правової бази, що буде забезпечувати не тільки свободу релігії, але й механізми правового захисту у разі порушень.

У справі «Єпископія Орадя проти Румунії» (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, № 45701/99, 2001 p.) ЄСПЛ наголосив, що держава повинна забезпечувати рівність у ставленні до релігійних груп і утримуватися від дискримінаційного ставлення до менш популярних релігій [5].

Держава має право обмежувати зовнішні прояви свободи релігії чи переконань лише за суворо визначених умов. По-перше, обмеження повинні бути встановлені законом, тобто закріплені у національному законодавстві, яке відповідає принципу правової визначеності. Друга умова – це легітимна мета, наприклад, захист громадської безпеки, здоров'я, моралі або прав і свобод інших осіб. Третьою умовою є необхідність у демократичному суспільстві - обмеження повинно бути пропорційним і відповідати суспільній потребі.

У справі «Лайла Шахін проти Туреччини» ЄСПЛ визнав заборону носіння хіджабу в університетах законною, оскільки вона була спрямована на захист світськості держави [7].

Рішення Європейського суду з прав людини у цій справі «розкрило сутність і межі застосування статті 9 Європейської конвенції з прав людини. Це рішення стало прецедентним у сфері захисту права на свободу думки, совісті та релігії.

Заявник, Панайотіс Коккінакіс, був членом релігійної громади Свідків Єгови. У 1986 році його засудили за «прозелітизм» (спробу навернення іншої людини до своєї релігії), що заборонялось грецьким законодавством. Зокрема, заявник був звинувачений у тому, що намагався переконати дружину місцевого кантора перейти до його релігійної громади. Коккінакіс подав скаргу до ЄСПЛ, стверджуючи, що його засудження порушило статтю 9 Конвенції, яка гарантує право на свободу думки, совісті та релігії [6].

Стаття 9 Конвенції, за тлумаченням ЄСПЛ, гарантує право на свободу думки, совісті та релігії, включаючи свободу змінювати релігію або переконання, а також свободу сповідувати релігію через богослужіння, навчання, обряди та дотримання звичаїв. Обмеження зовнішніх проявів цього права повинні бути передбачені законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідними у демократичному суспільстві.

Грецьке законодавство забороняло прозелітизм, що, на думку уряду, було необхідним для захисту громадського порядку та прав інших осіб. Однак ЄСПЛ зазначив, що сам по собі прозелітизм, як форма вираження релігії, є частиною свободи думки, совісті та релігії. Втручання у це право має бути пропорційним і виправданим. Суд зазначив, що свобода релігії є однією з основ демократичного суспільства і не може бути обмежена без вагомих підстав. ЄСПЛ дійшов висновку, що засудження Коккінакіса не було необхідним у демократичному суспільстві, оскільки не було доведено, що його дії були нав'язливими або становили загрозу для громадського порядку, втручання у вигляді кримінального покарання було непропорційним.

Європейський суд з прав людини визнав, що Греція порушила статтю 9 Конвенції. Суд постановив, що держава повинна була знайти баланс між захистом прав інших осіб і забезпеченням свободи релігії. Коккінакіс отримав компенсацію за моральну шкоду, а рішення стало важливим етапом у формуванні стандартів ЄСПЛ щодо свободи релігії.

Це рішення стало першим, у якому ЄСПЛ дав детальне тлумачення статті 9 Конвенції. Воно заклало основи для майбутньої практики Суду у справах, що стосуються свободи думки, совісті та релігії.

Суд зазначив, що не всі форми прозелітизму є неприйнятними. Лише агресивні, нав'язливі або маніпулятивні форми можуть підпадати під обмеження. Рішення підкреслило важливість плюралізму у демократичному суспільстві, в якому різні релігії та переконання можуть співіснувати без страху переслідувань. Суд наголосив на необхідності оцінки пропорційності втручання держави у реалізацію права на свободу релігії [6].

Справа «Коккінакіс проти Греції» стала важливою віхою у захисті права на свободу думки, совісті та релігії. Вона показала, що кримінальні переслідування за вираження релігійних переконань повинні бути виправданими і пропорційними, а також підкреслила необхідність захисту релігійного плюралізму в демократичному суспільстві.

Питання до практичного заняття

1. Закріплення свободи думки, совісті і релігії в міжнародних документах.
2. Обсяг та складові права на свободу думки, совісті і релігії
3. Зобов'язання держави щодо права на свободу думки, совісті і релігії
4. Обмеження права на свободу думки, совісті і релігії.
5. Справа «Коккінакіс проти Греції» (Kokkinakis v. Greece), № 14307/88, 25 травня 1993 р.

Завдання для самостійної роботи

1. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу думки, совісті і релігії: загальний огляд.
2. Проаналізувати справу «Єпископія Орадя проти Молдови» (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), № 45701/99, 13 грудня 2001 р.
3. Проаналізувати справу «Лайла Шахін проти Туреччини» (Leyla Şahin v. Turkey), № 44774/98, рішення Великої палати ЄСПЛ, 10 листопада 2005 р.

Питання для самоконтролю:

1. Які міжнародні документи закріплюють право на свободу думки, совісті та релігії?
2. Які складові включає право на свободу думки, совісті та релігії?
3. Чим відрізняється внутрішня свобода переконань від зовнішніх проявів релігійних переконань?
4. Які зобов'язання держави передбачає стаття 9 Європейської конвенції з прав людини?
5. Які рішення Європейського суду з прав людини визначають підходи до захисту свободи думки, совісті та релігії?
6. У чому полягає суть справи «Коккінакіс проти Греції»? Яке значення це рішення має для тлумачення статті 9 Конвенції?
7. У чому полягало порушення права на свободу релігії у справі «Єпископія Орадя проти Румунії»?
8. Які критерії ЄСПЛ використовує для оцінки обґрунтованості обмежень свободи релігії?
9. Чи включає право на свободу совісті можливість не дотримуватись жодної релігії?

Рекомендовані джерела:

1. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с.

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37491/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B04.pdf.

2. Бехруз Х.Н., Аракелян М.Р., Андрейченко С.С. та ін. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України : сучасні виклики: колективна монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 498 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26023>.
3. Горбачевська Т. І. Свобода релігії або переконань як правова цінність у сучасних дискурсах про права людини // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2024. № 12. С. 4–12. URL: <https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/296984>.
4. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>.
5. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Єпископія Орадя проти Молдови» (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), № 45701/99, 2001 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58251>.
6. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Коккінакіс проти Греції» (Kokkinakis v. Greece), № 14307/88, 1993 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> (дата звернення: 23.01.2025).
7. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Лайла Шахін проти Туреччини» (Leyla Şahin v. Turkey), № 44774/98, 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>.
8. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
12. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
13. Мілінчук С. В. Право на свободу думки: сучасні підходи до розуміння. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 2. С. 9-14. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2024/2/2_2024.pdf#page=9.
14. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. Х. Безруза ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 173с. (Сер.: Навчально-методичні посібники). URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27702>.
15. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

Тема 10

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: Формування знань про сутність та зміст права на свободу вираження поглядів, аналіз міжнародних стандартів його захисту, включаючи положення Європейської конвенції з прав людини, а також вивчення зобов'язань держав у цій сфері; аналіз судової практики Європейського суду з прав людини щодо свободи вираження поглядів, зокрема у справах «Лінгенс проти Австрії» та «Швидка проти України».

1. Обсяг та складові права на свободу вираження поглядів.
2. Обмеження свободи вираження поглядів.
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу вираження поглядів. Справа «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria), № 9815/82, рішення ЄСПЛ, 8 липня 1986 р.

Зміст лекції

1. Обсяг та складові права на свободу вираження поглядів.

Свобода вираження поглядів є одним із ключових прав людини, що забезпечує можливість вільно висловлювати свої думки, поширювати інформацію та ідеї без втручання держави. Це право є основою демократичного суспільства, оскільки гарантує плюралізм думок, відкрити громадську дискусію та свободу засобів масової інформації [22].

Свобода вираження поглядів закріплена в низці міжнародних документів:

Стаття 19 Загальної декларації прав людини 1948 року визначає, що кожна людина має право на свободу переконань і на їх вільне вираження. Це право включає свободу дотримуватися своїх переконань без втручання та свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами [29].

Незважаючи на визначне місце Загальної декларації прав людини, вона має рекомендаційний характер. Положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року є обов'язковими для України, адже цей документ було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української від 19 жовтня 1973 року. Стаття 19 передбачає право на вільне вираження свого погляду, що включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї.... Ця норма відтворює зміст відповідної норми Загальної декларації прав людини, але при цьому додаються форми у яких можуть відбуватись ці інформаційні процеси. Також встановлено, що це право може бути пов'язане з певними обмеженнями. Проте й для цих обмежень передбачені умови. Так, вони повинні встановлюватися законом і бути необхідними: для поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [34]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року) передбачає, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає, зокрема свободу одержувати і передавати інформацію та ідеї ... (ч. 1 ст. 10) [32]. Ця норма дещо різниться із відповідними нормами двох раніше розглянутих документів. Так, до її змісту не входить право шукати інформацію, але, по-перше, якщо широко тлумачити право одержання інформації, воно може включати й її пошук. Стаття 12 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 року має схожий зміст. Також документом встановлюється необхідність дотримання свободи та плюралізму засобів масової інформації. Цим же документом, статтею 7, проголошено право кожного на повагу до приватного та сімейного життя. Треба відзначити, що, крім того, передбачено повагу до спілкування людини [22].

Право на свободу вираження поглядів складається з кількох елементів. Це - свобода дотримуватись власних поглядів, свобода виражати погляди, свобода отримувати інформацію (доступ до інформації), свобода поширювати інформацію.

2. Обмеження свободи вираження поглядів.

Свобода вираження поглядів не є абсолютною. Відповідно до міжнародного права, обмеження можливі задля захисту національної безпеки та громадського порядку, захисту репутації та прав інших осіб, охорони здоров'я та моралі [23].

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що будь-які обмеження мають відповідати трьом критеріям. Вони повинні бути передбаченими законом – обмеження мають бути чітко встановлені у законодавстві. Обмеження мають переслідувати легітимну мету – наприклад, захист національної безпеки або прав інших осіб. Також критерієм є необхідність у демократичному суспільстві – тобто обмеження мають бути пропорційними та обґрунтованими.

У справі «Лерой проти Франції» (Leroy v. France, № 36109/03, рішення ЄСПЛ, 2 жовтня 2008 р.) заявник, карикатурист, був засуджений за публікацію карикатури, що зображала теракт 11 вересня 2001 року із саркастичним підписом. ЄСПЛ визнав, що засудження не порушило статтю 10 Конвенції, оскільки французькі суди обґрунтовано встановили, що публікація могла сприйматися як схвалення терористичних дій і провокація до насильства. Суд зазначив, що, хоча карикатурист мав право на свободу вираження поглядів, держава мала право обмежити таке висловлювання, щоб запобігти підбурюванню до ненависті та порушенню громадського порядку.

3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу вираження поглядів. Справа «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria), № 9815/82, рішення ЄСПЛ, 8 липня 1986 р.

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria, № 9815/82, 1986 р.) є одним із ключових у сфері захисту свободи вираження поглядів та стало прецедентним у визначенні меж критики політичних діячів у демократичному суспільстві [2].

Заявник Петер Лінгенс – австрійський журналіст, який у своїй статті розкритикував тодішнього канцлера Австрії Бруно Крайського за його політичну позицію та співпрацю з колишніми нацистами. У своїй публікації Лінгенс використав такі вирази, як «аморальний» та «опортуністичний».

Канцлер подав проти журналіста позов про наклеп і виграв справу у національних судах, які визнали, що стаття завдала шкоди його честі та репутації. У результаті Лінгенсу було призначено штраф, а видання змушене було опублікувати спростування.

Заявник звернувся до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), стверджуючи, що рішення австрійських судів порушило його право на свободу вираження поглядів, гарантоване статтею 10 Європейської конвенції з прав людини.

Суд визнав, що рішення національних судів було втручанням у свободу вираження поглядів Лінгенса, і розглянув його з точки зору відповідності критеріям допустимих обмежень. Суд вирішив, що санкція була накладена відповідно до австрійського законодавства. Також, було встановлено, що втручання переслідувало легітимну мету, адже метою був захист честі та репутації канцлера. Що стосується третього критерію, рішення відрізнялось. Було встановлено, що втручання не було необхідним у демократичному суспільстві, оскільки санкція щодо журналіста не була пропорційною.

ЄСПЛ також наголосив, що політичні діячі підлягають ширшій критиці, ніж пересічні громадяни, оскільки вони беруть участь у суспільному житті. Свобода преси, на думку суду, є критично важливою для демократичного суспільства. Політична дискусія та обговорення дій урядовців є необхідною складовою демократії. Суд зазначив, що оціночні судження, на відміну від фактичних тверджень, не можуть бути доведені або спростовані. Обмеження на такі висловлювання мають бути виправданими лише у виняткових випадках. ЄСПЛ ухвалив, що засудження Лінгенса порушило статтю 10 Конвенції, оскільки втручання у його свободу вираження поглядів було непропорційним і не відповідало необхідності у демократичному суспільстві. Австрія була зобов'язана виплатити заявнику компенсацію [2].

Рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» стало важливим прецедентом у сфері захисту свободи слова та визначило основні принципи балансу між свободою вираження поглядів і захистом репутації публічних осіб. Це рішення

суттєво вплинуло на подальшу практику ЄСПЛ, зокрема у справах, пов'язаних із свободою преси та політичними дискусіями.

Питання до практичного заняття

1. Закріплення права на свободу вираження поглядів в міжнародних документах.
2. Обсяг та складові права на свободу вираження поглядів.
3. Зобов'язання держави щодо права на свободу вираження поглядів.
4. Обмеження свободи вираження поглядів.
5. Справа «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria), № 9815/82, 8 липня 1986 р.
6. Справа «Швидка проти України» (Shvydka v. Ukraine), № 17888/12, 30 жовтня 2014 р.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати справу «Observer та Guardian проти Сполученого Королівства» (Observer and Guardian v. the United Kingdom), № 13585/88, 26 листопада 1991 р.
2. Підготувати презентацію по справі «Де Хаес та Гійзельс проти Бельгії» (De Haes and Gijssels v. Belgium), № 19983/92, 1997 р. або по справі «Торгейр Торгейрсон проти Ісландії» (Thorgeir Thorgeirson v. Iceland), № 13778/88, 1992 р. Вимоги: мінімум 10 слайдів, усна доповідь – 5-8 хвилин. Презентація повинна висвітлювати обставини справи, позиції сторін, рішення Суду, висновок. Робота оцінюється за такими критеріями як: повнота дослідження, відповідність та наочність ілюстрацій, усна доповідь.

Питання для самоконтролю:

1. Які міжнародні документи закріплюють право на свободу вираження поглядів?
2. Які складові має право на свободу вираження поглядів?
3. У яких випадках допустиме обмеження свободи вираження поглядів?
4. Які критерії оцінки допустимості обмежень свободи вираження поглядів встановив Європейський суд з прав людини?
5. Чому ЄСПЛ визнав втручання держави у свободу вираження поглядів у справі «Лінгенс проти Австрії» непропорційним?
6. Яке значення має справа «Швидка проти України» для розуміння свободи вираження поглядів у контексті політичної діяльності?

Рекомендовані джерела:

1. Buenos Aires Declaration | Déclaration de Buenos Aires | Declaración de Buenos Aires. UNWTO Declarations | Déclarations de l'OMT | Declaraciones de la OMT. 1995. Vol. 5, no. 5. P. 1–3. URL: <https://doi.org/10.18111/unwtodeclarations.1995.05.05>.
2. Case of Lingens v. Austria European Court of Human Rights (8 July 1986). URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57523>.
3. De Haes and Gijssels v. Belgium, 19983/92, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 February 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/spa?i=001-58015>.
4. European Court of Human Rights. Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom (26 November 1991). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57705>.
5. European Court of Human Rights. Case of Tatár and Fáber v. Hungary (12 June 2012) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-111421>.
6. Fedorov V., Fedorova T., Dronov V. The right to information from the point of view of legal theory, international law and international relations. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (68). P. 324-332. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.30>.
7. Halet v. Luxembourg, 21884/18, Council of Europe: European Court of Human Rights, 11 May 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-210131>.
8. Handyside v. The United Kingdom, 5493/72, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 November 1976. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6fb8.html>.
9. Leander v. Sweden, 9248/81, Council of Europe: European Court of Human Rights, 26 March 1987. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519..>
10. Saure v. Germany, 6091/16, Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 March 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223703>.
11. Thorgeir Thorgeirson v. Iceland,13778/88, Council of Europe: European Court of Human Rights, 25 June 1992. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001->

57795.

12. Бабой А., Опольська Н. Свобода вираження поглядів в мережі інтернет в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Economic and Law Paradigm of Modern Society*. Issue 2, 2020. С. 60-73. URI: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/25258.pdf>.
13. Бехруз Х.Н., Аракелян М.Р., Андрейченко С.С. та ін. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України : сучасні виклики: колективна монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 498 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26023>
14. Богдан Ю.В. Конституційно-правові основи забезпечення доступу до інформації в Україні та країнах Європейського Союзу: моногр. Київ : 7БЦ, 2021. 204 с.
15. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>
16. Гуйван П. Д. Дотримання європейських принципів пропорційності – головна засада гарантії права на вільне самовираження. *Юридичний вісник*. - Одеса : Гельветика 2020. № 3. С. 95-102. <https://hdl.handle.net/11300/16991>
17. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 08.09.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text.
18. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
19. Дронов В. Ю. Екологічна інформація як вид інформації у національному та міжнародному праві: право на доступ. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса. 19 трав. 2023) . за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса :

Видавництво «Юридика». 2023. Т. 1. 790 с. С. 347-349. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.25889>

20. Дронов В. Ю. Інформаційні права в африканській системі захисту прав людини. *Proceedings of the scientific and pedagogical internship*, February 5 – March 17, 2024. Wloclawek, Republic of Poland. Cuiavian University in Wloclawek. 128 pages. P. 12-14.

21. Дронов В. Ю. Міжнародні та національні правові стандарти доступу до екологічної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2023. 765 с. С. 606-608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/140>

22. Дронов В. Ю. Міжнародно-правові стандарти доступу до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики* : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс. 2023. С. 183-216. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9

23. Дронов В. Ю. Право на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. 603 с. С. 503-505. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/119>

24. Дронов В. Ю. Право на повагу до приватного та сімейного життя в африканській системі захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 1 листопада 2024 року), присвяченої 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. Одеса. 2024. 539 с. С. 322-325. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.28712>

25. Дронов В. Ю. Розгляд Європейським судом з прав людини справ про порушення права на доступ до інформації та інших прав. *«Права людини в період збройних конфліктів»*: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., 3 листопада 2023 р. м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2023. 549 с. С. 477-481. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>.

26. Дронов В. Ю. Роль права на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Права людини в період збройних конфліктів* : 36. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса. 18 листопада 2022) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. 665 с. с. 557-561. DOI : <https://doi.org/10.32837/11300.22665>.
27. Дронов В. Ю., Федорова Т. С., Гриб А. М. Деякі види інформації за національним та міжнародним правом та їх значення у міжнародних відносинах та для реалізації прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. 723 с. С. 527-530. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/121>
28. Дронов В., Федорова Т. Право на доступ до інформації за законодавством Республіки Молдова та стандарти Європейського Союзу. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 берез. 2024 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов ; НУ «ОЮА». Одеса : [б. в.], 2024. с. 54-55. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28069>.
29. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
30. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
31. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 25 червня 1998 р. : станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
32. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

33. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
34. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
35. Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460>.
36. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385. <https://hdl.handle.net/11300/18735>.
37. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. Х. Безруза ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 173с. (Сер.: Навчально-методичні посібники). URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27702>.
38. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу вираження поглядів. Справа «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria), № 9815/82, рішення ЄСПЛ, 8 липня 1986 р.
39. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
40. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Тема 11

СВОБОДА ЗІБРАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: Формування знань про сутність і зміст права на свободу мирних зібрань та об'єднання; дослідження міжнародних стандартів його захисту, зокрема положень Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо права на свободу зібрань та об'єднання. Особливу увагу буде приділено зобов'язанням держав щодо забезпечення цього права та аналізу практики Європейського суду з прав людини.

1. Обсяг та складові права на свободу зібрань та об'єднання
2. Зобов'язання держави щодо права на свободу зібрань та об'єднання
3. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Veniamin Tymoshenko and Others v. Ukraine), № 48408/12, 2 жовтня 2014 р.

Зміст лекції

1. Обсяг та складові права на свободу зібрань та об'єднання

Свобода мирних зібрань та об'єднання забезпечують можливість громадян виражати свої погляди, брати участь у громадському житті та захищати спільні інтереси.

Стаття 20 Загальної декларації прав людини 1948 року проголошує, що кожен має право на свободу мирних зібрань та об'єднання [10].

Стаття 21 та 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року встановлюють право на свободу мирних зібрань і об'єднання, визнаючи можливість держави обмежувати його лише в чітко визначених випадках [15].

Стаття 11 Європейської конвенції з прав людини 1950 року гарантує право на свободу мирних зібрань та об'єднання, включаючи право створювати професійні спілки та вступати до них [13].

Свобода мирних зібрань означає можливість людей збиратися разом, щоб висловити свою позицію, підтримати певну ідею чи протестувати проти дій влади. Це право включає: право на організацію мирних протестів, демонстрацій, мітингів, пікетів; право брати участь у таких заходах без страху переслідування; право не зазнавати необґрунтованого обмеження з боку держави.

Зібрання можуть відбуватися як у публічних місцях (парки, площі, вулиці), так і в закритих приміщеннях. Однак право на мирні зібрання не є абсолютним – воно може бути обмежене в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи захисту прав інших осіб.

Свобода об'єднання передбачає право створювати та вступати в організації для досягнення спільних цілей. Це право охоплює: створення громадських організацій, політичних партій, профспілок; вступ до об'єднань або вихід із них без примусу; захист від необґрунтованих обмежень або розпуску організації владою [5].

Обмеження цього права можливі, якщо організація займається незаконною діяльністю, закликає до насильства або загрожує безпеці держави.

2. Зобов'язання держави щодо права на свободу зібрань та об'єднання

Держави, які ратифікували міжнародні договори, зокрема Європейську конвенцію з прав людини, зобов'язані поважати, захищати та гарантувати свободу зібрань та об'єднання.

Виникають негативні зобов'язання держави (утримання від втручання). Так, влада не повинна свавільно забороняти мітинги або розганяти їх без законних підстав. Державні органи не мають права втручатися в діяльність громадських організацій без достатніх підстав. Заборонено переслідувати осіб за участь у законних мирних зібраннях або членство в організаціях.

Також існують позитивні зобов'язання держави (створення умов для реалізації права). Так держава повинна забезпечувати безпеку під час мирних зібрань (наприклад, захист демонстрантів від нападів або провокацій); створювати законодавчі гарантії для функціонування громадських

організацій; розслідувати порушення, такі як незаконні розгони протестів чи свавільні затримання учасників [5].

Свобода зібрань та об'єднання не є абсолютною. Втручання держави можливе, якщо воно передбачене законом (наприклад, вимога попереднього повідомлення про мітинг); переслідує легітимну мету (національна безпека, громадський порядок); є необхідним у демократичному суспільстві (обмеження не повинні бути надмірними) [8].

Прикладом правомірного обмеження є заборона діяльності організацій, що пропагують насильство або дискримінацію.

3. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Veniamin Tymoshenko and Others v. Ukraine), № 48408/12, 2 жовтня 2014 р.

Справа стосувалась порушення права на свободу об'єднання та проведення страйку працівниками авіакомпанії «АероСвіт».

Заявники, які працювали в ЗАТ «Авіакомпанія «АероСвіт»» та були членами екіпажу літака, планували провести законний страйк через систематичні затримки виплати заробітної плати та погіршення умов праці. Вони подали відповідне повідомлення до компетентних органів відповідно до законодавства України. Національною службою посередництва і примирення був зареєстрований колективний трудовий спір між працівниками та керівництвом підприємства. Працівники, зокрема, вимагали виплати зарплатні не пізніше ніж за три дні до відпустки; повної та своєчасної виплати заробітної плати двічі на місяць; забезпечення транспортування екіпажу літаків до аеропорту та з нього; перерахування щонайменше 0,3 % фонду оплата праці для проведення культурних та спортивних заходів; нарахування працівникам премії у розмірі 3,23 % від суми прибутків за 2008 рік; та індексації заробітної плати згідно з інфляцією при затримці виплати зарплати, починаючи з грудня 2008 року [4].

Українські суди задовольнили позов роботодавця та заборонили страйк на тій підставі, що авіаційна галузь є важливою сферою для забезпечення життєдіяльності суспільства, і страйк міг би створити загрозу для публічного інтересу та економіки.

Заявники оскаржили цю заборону до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), стверджуючи, що такі обмеження не були обґрунтованими та порушили їхнє право на свободу об'єднання, гарантоване статтею 11 Європейської конвенції з прав людини.

ЄСПЛ ухвалив рішення на користь заявників, встановивши, що держава порушила статтю 11 ЄКПЛ. Так, на думку суду, заборона страйку не мала достатнього обґрунтування; держава не надала переконливих доказів того, що страйк серйозно загрожував би громадській безпеці, здоров'ю чи національній економіці. Авіаційна галузь є важливою, але страйк працівників не створював прямої загрози життю або безпеці громадян. Національні суди не врахували пропорційності втручання.

Суд зазначив, що страйк є одним із основних способів захисту трудових прав, а повна заборона страйку замість пошуку компромісного рішення була непропорційним заходом.

Отже, ЄСПЛ визнав, що держава Україна порушила статтю 11 Європейської конвенції з прав людини, оскільки повна заборона страйку без належних підстав була необґрунтованим обмеженням [4].

Україну зобов'язали виплатити компенсацію заявникам за порушення їхніх прав.

Питання до практичного заняття

1. Обсяг та складові права на свободу зібрань та об'єднання
2. Зобов'язання держави щодо права на свободу зібрань та об'єднання
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо права на свободу зібрань та об'єднання: загальний огляд.
4. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Veniamin Tymoshenko and Others v. Ukraine), № 48408/12, 2 жовтня 2014 р.
5. Справа «Веренцов проти України» (Vyarentsov v. Ukraine), № 20372/11, 11 квітня 2013 р.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати справу «Éva Molnár проти Угорщини» (Éva Molnár v. Hungary), № 10346/05, 7 жовтня 2008 р.
2. Проаналізувати справу «Plattform «“Ärzte für das Leben” проти Австрії» (Plattform “Ärzte für das Leben” v. Austria), № 10126/82, 21 червня 1988 р.
3. Підготувати презентацію по справі «Веренцов проти України» (Vyarentsov v. Ukraine), № 20372/11, 11 квітня 2013 р. Вимоги: мінімум 10 слайдів, усна доповідь – 5-8 хвилин. Презентація повинна висвітлювати обставини справи, позиції сторін, рішення Суду, висновок. Робота оцінюється за такими критеріями як: повнота дослідження, відповідність та наочність ілюстрацій, усна доповідь.

Питання для самоконтролю:

1. У яких міжнародних документах закріплена свобода зібрань та об'єднання?
2. Які основні складові права на свободу зібрань та об'єднання?
3. Які позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення свободи зібрань та об'єднання?
4. Які негативні зобов'язання держави щодо забезпечення свободи зібрань та об'єднання?
5. Які обмеження можуть встановлюватися на свободу зібрань та об'єднання?
6. Які основні критерії застосовує Європейський суд з прав людини при оцінці обмежень права на свободу зібрань?
7. У чому суть рішення Європейського суду з прав людини у справі «Веренцов проти України»?
8. Як у справі «Plattform Ärzte für das Leben v. Austria» ЄСПЛ визначив обов'язки держави щодо забезпечення мирних демонстрацій?

Рекомендовані джерела:

1. European Court of Human Rights. Case of Alekseyev v. Russia (21 October

2010) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-790>.

2. European Court of Human Rights. Case of Éva Molnár v. Hungary (7 October 2008) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-88775>.

3. European Court of Human Rights. Case of Plattform “Ärzte für das Leben” v. Austria (21 June 1988) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57558>.

4. European Court of Human Rights. Case of Veniamin Tymoshenko and Others v. Ukraine (2 October 2014) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172047>.

5. Андрейченко, С. С. Міжнародно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань та об'єднань. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 4: С. 146-149. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4_2024/29.pdf.

6. Бехруз Х.Н., Аракелян М.Р., Андрейченко С.С. та ін. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України : сучасні виклики: колективна монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 498 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26023>.

7. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>.

8. Дорошенко Н. О. Обмеження права на мирні зібрання в умовах воєнного стану. Особливості міжнародно-правового та національного регулювання / Н. О. Дорошенко // *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 468-472. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19403>.

9. Дронов В. Ю. Розгляд Європейським судом з прав людини справ про порушення права на доступ до інформації та інших прав. *«Права людини в період збройних конфліктів»*: Міжнародна науково-практична конференція,

присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., 3 листопада 2023 р. м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2023. 549 с. С. 477-481. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>.

10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

11. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.

12. Кельман М. С. та ін. Сучасні механізми захисту прав людини: кол. моногр. Львів: Галицька вид. спілка, 2020. 219 с.

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

14. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

15. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

16. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

17. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. Х. Безруза ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 173с. (Сер.: Навчально-методичні посібники). URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27702>.

18. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Веренцов проти України» від 11.04.2013. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.

19. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

20. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

21. Цебенко С., Андрушко С. Заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12(18). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-696-705](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-696-705).

Тема 12

ПРАВО НА ВЛАСНІСТЬ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: з'ясувати механізм захисту даної категорії прав в умовах існуючої правової реальності.

1. Поняття, правова природа та основні аспекти права на власність в європейській системі захисту прав та свобод людини.
2. Нормативне регулювання права на власність у межах діяльності Ради Європи.
3. Зобов'язання держави щодо права на власність.
4. Особливості захисту права на власність та рішення Європейського суду з прав людини.
5. Обмеження права на власність відповідно до стандартів Ради Європи.

Зміст лекції

Особливу роль у розвитку розуміння захисту прав та свобод людини відіграє практика ЄСПЛ, яка формує прецеденти і тлумачення положень ЄКПЛ [1]. Рішення сприяють не лише захисту індивідуальних прав, але й формуванню спільних стандартів для всіх держав-членів Ради Європи. Таким чином, дослідження проблематики даної лекції є важливим для розуміння сучасних викликів у сфері захисту прав людини, а також для аналізу ролі регіональних міжнародних інститутів у процесі формування правових стандартів [2]. Право на власність закріплене у статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, зазначена норма гарантує, що кожна фізична чи юридична особа має право мирно володіти власним майном. Слід звернути увагу, що втручання держави можливе лише в інтересах суспільства та на умовах, визначених законом або загальними принципами міжнародного права. Водночас держави мають право регулювати використання власності відповідно до загальних інтересів, зокрема для забезпечення сплати податків, зборів або штрафів. Як було зазначено раніше Практика ЄСПЛ відіграє ключову роль у формуванні змісту категорії права та тлумаченню, тому в даному контексті суд так

підкреслював, що поняття «власність» у контексті ЄКПЛ є автономним і не залежить від його визначення у національному законодавстві [3]. Наявність даного явища свідчить певною мірою про поступове розширення трактування поняття «майно» [5]. Окрім традиційних речових прав на рухоме і нерухоме майно, ЄСПЛ визнає майновими й інші права, зокрема:

1. вимоги щодо відшкодування збитків за національним законодавством;
2. право на пенсію, якщо особа здійснювала відповідні внески;
3. акції компаній;
4. ділова репутація, клієнтська база підприємств та нематеріальні активи.

Слід звернути увагу, що попри широке тлумачення права власності, ЄСПЛ наголошує, що стаття 1 Першого протоколу застосовується лише до вже набутого майна, а не до очікуваних прав на його отримання. Наприклад, право на спадкування не розглядається як майнове, доки зазначене право не стане предметом спору. Таким чином, рішення ЄСПЛ суттєво розширили розуміння поняття «власності» у межах ЄКПЛ, водночас Суд діє в межах юрисдикції, що охоплює лише тлумачення та застосування Конвенції, але не створення нових правових норм. Наукові дослідження доводять, що одним із ключових питань у контексті тлумачення Протоколу № 1 до ЄСПЛ є визначення поняття «майно». В тексті документа використовується термін «possessions», який має ширше значення, для порівняння ніж традиційне розуміння «майна» у правовій системі України. Відсутність точного тлумачення терміну в українському законодавстві зумовлює необхідність його додаткового з'ясування [4]. Згідно зі статтею 190 Цивільного кодексу України, майно включає як матеріальні, так і нематеріальні активи, охоплюючи окремі речі, сукупності речей, а також майнові права та обов'язки. Водночас деякі дослідники вказують, що об'єкти права власності здебільшого мають речову природу, тобто під це поняття підпадають лише матеріальні об'єкти [7]. Однак такий підхід не узгоджується із загальним визначенням права власності, яке згідно зі статтею 316 ЦК України включає не лише фізичні речі, але й майнові права. Повертаючись до практики ЄСПЛ поняття «майно» трактується значно ширше, та неодноразово наголошувалось, що зазначене поняття має

автономний характер і не залежить від формальних класифікацій у національному праві. Окрім фізичних об'єктів, до категорії «майна» можуть належати права та інтереси, що мають економічну цінність. Також у межах захисту, передбаченого Протоколом № 1, можуть визнаватися не лише вже набуті активи, але й так звані «легітимні очікування». Інформативним є той факт, що визначається три ключові критерії, за якими право може бути визнано майном у межах Протоколу № 1, економічна цінність – актив або право має мати вартісний вираз і потенційно підлягати грошовій оцінці. Ідентифікація в матеріальній або нематеріальній формі – можливість чіткого визначення об'єкта права, та юридична приналежність заявнику – право має бути закріплене в національному законодавстві або підтверджене національною судовою практикою.

Дискусійним залишається питання про необхідність закріплення права чи інтересу в національному законодавстві для визнання його майном у розумінні ЄСПЛ. У коментарях до ЄКПЛ зазначається, що Суд може захистити права, які, хоча й не підпадають під категорію «майно» за національним правом, все ж мають економічну цінність. Однак у справах щодо «легітимних очікувань» досліджується наявність правових підстав для таких очікувань, наприклад, існування законодавчого положення або усталеної судової практики, що підтверджує заявлене право. Обґрунтуванням даного підходу є справа «*Draon v. France*» у якій Суд визнав, що для визнання вимоги у розумінні Протоколу № 1 заявник має довести наявність достатніх підстав у національному праві. Водночас у справі «*Petlyovanyu v. Ukraine*» Суд відмовив у задоволенні вимоги заявника щодо компенсації за завдану шкоду, оскільки відповідний закон, що регулює порядок зазначеної компенсації, в Україні не було ухвалено [17]. Таким чином, право на компенсацію не могло вважатися безумовним, а заявник не мав правомірного очікування на її отримання. Ще одним аспектом дискусії є питання відчужуваності майна. Іноді можна зустріти думку, що право може бути визнане майном лише за умови його відчужуваності. Це твердження частково ґрунтується на висловлюванні Суду у справі «*Marckx v. Belgium*» де зазначалося, що право відчужувати власність є традиційним і

фундаментальним аспектом права власності [15]. Однак практика ЄСПЛ свідчить про визнання майном і невідчужуваних активів, зокрема дозволів і ліцензій на здійснення професійної або підприємницької діяльності. Отже, аналіз практики ЄСПЛ демонструє, що поняття «майна» у контексті Протоколу № 1 є гнучким та динамічним, адаптованим до сучасних економічних реалій. Суд надає пріоритет фактичному економічному змісту права, а не його формальній класифікації в національному законодавстві, що дозволяє ефективніше захищати права власників у межах діяльності даної правової системи.

Питання до практичного заняття

1. Необхідність державного регулювання права на власність та зобов'язання держави щодо його забезпечення.
2. Правові наслідки порушення права на власність у практиці Європейського суду з прав людини (на прикладі справ «Зеленчук і Цицюра проти України» та «Лоїзиду проти Туреччини»).
3. Обмеження права на власність: стандарти та механізми захисту.
4. Вплив соціально-економічних і політико-правових факторів на реалізацію права на власність.
5. Шляхи подолання викликів у забезпеченні права на власність у сучасних правових системах.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Право на власність у правовій доктрині: еволюція концепції та сучасне тлумачення
2. Зміст та межі права на власність: порівняльний аналіз національного та міжнародного правового регулювання
3. Роль держави у гарантуванні та захисті права на власність: правові механізми та практика застосування

Питання для самоконтролю:

1. Право на власність як фундаментальне право людини: юридичні підходи до його визначення.
2. Основні елементи права на власність та його відмінність від суміжних прав.
3. Зобов'язання держави щодо захисту права на власність та механізми його правового захисту.
4. Вплив рішень ЄСПЛ на правові стандарти у сфері власності.
5. Сучасні загрози праву на власність та правові механізми їх подолання.

Теми презентацій та повідомлень:

1. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо захисту права на власність: аналіз справ «Зеленчук і Цицюра проти України» та «Лоїзиду проти Туреччини»
2. Обмеження права на власність в умовах суспільної необхідності: проблеми правозастосування та судова практика
3. Сучасні виклики у сфері права на власність: вплив глобалізації, цифрових технологій та екологічних факторів

Рекомендовані джерела:

1. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>
2. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
3. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
4. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>
5. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Рєзнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
6. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім.Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
7. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385. <https://hdl.handle.net/11300/18735>.

8. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>
9. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
10. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 17.08.2024).
11. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text
12. Справа «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) : Рішення Європ. суду з прав людини від 16.02.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text (дата звернення: 27.08.2024).
13. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 06.02.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c71#Text
14. Справа «Пічкур проти України» (Заява № 10441/06) : Рішення Європ. суду з прав людини від 07.11.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text
15. Marckx v. Belgium» (29 March 1979) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57534>
16. Draon v. France» (6 October 2005) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126261>
17. Petlyovanyy v. Ukraine (30 September 2014) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-147691>

Тема 13

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: визначити ефективність правових механізмів запобігання дискримінації та притягнення до відповідальності за її прояви.

1. Поняття сфера дії принципу заборони дискримінації в межах діяльності Ради Європи.
2. Обсяг та складові заборони дискримінації.
3. Роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні заборони дискримінації.
4. Механізми моніторингу та контролю за дотриманням принципу недискримінації.
5. Вплив практики Ради Європи на розвиток національного законодавства держав-членів у сфері боротьби з дискримінацією.

Зміст лекції

На регіональному рівні ключовим документом у сфері захисту прав людини виступає ЄКПЛ, яка забезпечує міжнародні стандарти правозахисної діяльності. Тому в межах проблематики даної лекції важливу роль відіграє стаття 14 ЄКПЛ, яка встановлює заборону дискримінації, гарантує рівний захист прав і свобод незалежно від ознак, таких як стать, раса, мова, релігія, політичні переконання, національне походження чи інші характеристики. Додаткове розширення механізмів протидії дискримінації забезпечує Протокол № 12 до ЄКПЛ, який у статті 1 встановлює загальну заборону дискримінації у здійсненні будь-якого передбаченого законом права. ЄСПЛ у **«CASE OF PILAV v. BOSNIA AND HERZEGOVINA» 2016 р.** підтвердив, що термін «дискримінація» у ст. 14 ЄКПЛ та ст. 1 Протоколу № 12 має однакове значення, хоча сфера їх застосування відрізняється [1]. Рішення Суду свідчать про розширене тлумачення принципу недискримінації, що включає наступні ситуації:

1. порушення рівності при реалізації прав, гарантованих національним законодавством;

2. дискримінаційні дії з боку державних органів у межах їхніх дискреційних повноважень;
3. відсутність обґрунтованої пропорційності між засобами державного регулювання та поставленими цілями.

На основі вище зазначеного слід вказати, що складність концепції рівності у правозахисній діяльності Ради Європи зумовлює труднощі у реалізації принципу недискримінації. Особливу увагу привертає явище позитивної дискримінації, яке передбачає тимчасове застосування спеціальних заходів для усунення історично обумовленої нерівності певних соціальних груп. У даному контексті актуальною є **«CASE OF ANDRLE v. THE CZECH REPUBLIC» 2011 р.** де Суд визнав допустимим надання соціальних пільг жінкам у контексті пенсійної системи для компенсації їхнього історично вразливого становища [2]. Проблематика недискримінації під час збройних конфліктів також розглядається в сучасній практиці ЄСПЛ. До прикладу, у **«CASE OF NAPOTNIK v. ROMANIA» 2020 р.** досліджувалось питання рівності прав жінок-дипломатів у контексті професійної діяльності, що може мати вагоме значення у ситуаціях збройних конфліктів, коли права працівників державних структур можуть бути обмежені з міркувань національної безпеки [3]. Таким чином, існуюча практика демонструє, що під час збройних конфліктів принципи рівності та недискримінації набувають особливого значення. Вони сприяють забезпеченню захисту прав людини навіть за умов надзвичайного стану, що підтверджує універсальність стандартів ЄКПЛ. Варто зазначати, що держави активно впроваджують демократичні реформи та розширює співробітництво з Радою Європи у сфері захисту прав людини, тому у межах Плану дій Ради Європи реалізуються проекти, спрямовані на забезпечення рівності, боротьбу з дискримінацією, захист прав жінок, дітей та осіб з особливими потребами.

З'ясовуючи зміст статті 14 Європейської конвенції з прав людини, слід звернути увагу на декілька ключових аспектів. По-перше, дана стаття розглядається судами у зв'язку з іншими статтями Конвенції, що гарантують

відповідне основне право, яке зазнало дискримінаційного впливу. Навіть за відсутності зазначеного порушення суд продовжує розгляд. По-друге, сфера дії Конвенції може виходити за межі конкретних положень, якщо фактичні обставини справи охоплюють сфери суспільних відносин, регламентовані цим міжнародним актом. Одним із характерних рішень ЄСПЛ є **«CASE ZARB ADAMI. v. MALTA» 2006 р.**, що стосувалася статевої дискримінації у формуванні складу суду присяжних, коли непропорційно більше чоловіків залучалося до виконання відповідних обов'язків [4]. У цьому контексті розглядається також стаття 4 ЄКПЛ, що забороняє примусову працю. Водночас у статті 4 зазначено, що поняття «примусова праця» не включає «нормальні громадянські обов'язки». Однак ЄСПЛ встановив, що зазначені обов'язки можуть перетворитися на дискримінаційні, якщо їх виконання відбувається у спосіб, що порушує принцип рівноправності. У зв'язку з тим, що не всі аспекти національного законодавства держав-членів Ради Європи відповідають Конвенції, було прийнято Протокол № 12, який розширює сферу застосування заборони дискримінації, а також Протокол охоплює заборону дискримінації у здійсненні будь-якого права, гарантованого національним законодавством або визначеного дискреційними повноваженнями державних органів. Характерним прикладом застосування є **«CASE OF CARSON AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM» 2008 р.** у якій заявники оскаржували відсутність підвищення пенсії для осіб, що проживають поза межами Сполученого Королівства, на відміну від резидентів держави [5]. Суд зазначив, що хоча ЄКПЛ не гарантує права на соціальні виплати, їхнє надання державою створює законний інтерес, що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1.

Підсумовуючи необхідно зазначити, що заборона дискримінації спрямована на забезпечення рівності та справедливості в демократичному суспільстві. Дія даного явища охоплює велике коло аспектів правової та соціальної реальності. Заборона дискримінації є загальним стандартом, що визначає обов'язки держав-учасниць у забезпеченні рівних можливостей для всіх осіб. Існуюча практика має значний вплив на розвиток національних

правових систем у сфері боротьби з дискримінацією. Виконання рішень ЄСПЛ та рекомендацій відповідних органів стимулює держави до вдосконалення законодавства, приведення його у відповідність до європейських стандартів і розширення механізмів правового захисту осіб, що зазнають дискримінації.

Отже, принцип недискримінації є не лише юридичною нормою, а й динамічним механізмом розвитку правових стандартів у державах Ради Європи. Його ефективне застосування потребує постійного моніторингу, розвитку судової практики та імплементації міжнародних стандартів на національному рівні. Інституційна взаємодія сприяє поглибленню принципу рівності та забезпеченню реального захисту від дискримінації в усіх сферах суспільного життя. Обсяг заборони дискримінації охоплює як пряму, так і непряму дискримінацію, також важливим аспектом є ЄСПЛ необхідності розширеного тлумачення принципу рівності, що включає заборону будь-якого необґрунтованого чи непропорційного диференційованого ставлення до осіб за ознаками, які охороняються міжнародним правом.

Питання до практичного заняття

1. Правова природа заборони дискримінації та її ключові елементи в міжнародному й національному праві.
2. Юридичні критерії визначення дискримінації та її основні форми.
3. Обов'язки держави щодо запобігання дискримінації та ефективні механізми її правового регулювання.
4. Вплив рішень ЄСПЛ («Пічкур проти України», «D.H. та інші проти Чеської Республіки») на європейські стандарти захисту від дискримінації.
5. Сучасна проблематика у боротьбі з дискримінацією та правові механізми захисту постраждалих осіб.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Концепція заборони дискримінації в міжнародному праві: еволюція та сучасні виклики
2. Критерії визначення дискримінації у правовій доктрині та їх застосування в судовій практиці
3. Обов'язки держави щодо забезпечення заборони дискримінації: міжнародні стандарти та національні механізми

Питання для самоконтролю:

1. Заборона дискримінації як правовий принцип: у чому полягає його значення для забезпечення прав людини?
2. Основні критерії дискримінації та їх застосування в юридичній практиці: що відрізняє дискримінацію від допустимого обмеження прав?
3. Обов'язки держави у сфері протидії дискримінації: які механізми гарантують ефективний захист постраждалих осіб?
4. Рішення Європейського суду з прав людини щодо дискримінації: які правові висновки зроблені у справах «Пічкур проти України» та «D.H. та інші проти Чеської Республіки»?
5. Сучасні загрози антидискримінаційній політиці: які виклики постають у зв'язку з розвитком цифрових технологій та глобалізацією?

Теми презентацій та повідомлень:

1. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах «Пічкур проти України» та «D.H. та інші проти Чеської Республіки»: вплив на розвиток антидискримінаційного права
2. Захист прав осіб, які зазнали дискримінації: ефективність судових і позасудових механізмів
3. Дискримінація в цифрову епоху: проблеми ідентифікації та правового регулювання в умовах технологічного розвитку

Рекомендовані джерела:

1. Pilav v. Bosnia and Herzegovina (9 June 2016) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11085>
2. Andrlé v. the Czech Republic» (17 February 2011) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-103548>
3. Napotnik v. Romania (20 October 2020) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-205222>
4. Zarb Adami. v. Malta» (20 June 2006) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-75934>
5. Carson and others v. the United Kingdom» (16 march 2010) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>
6. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>.
7. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. Visegrad Journal on Human Rights. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
8. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
9. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>
10. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Рєзнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
11. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім.Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
12. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с.
13. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В.

Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385.
<https://hdl.handle.net/11300/18735>.

14. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>

15. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text

16. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 17.08.2024).

17. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text

Тема 14

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: сформувати комплексне теоретичне розуміння права на справедливий суд і ефективний засіб юридичного захисту як ключових гарантій дотримання прав і свобод людини.

1. Поняття та сфера дії права на справедливий суд у межах Ради Європи.
2. Гарантії справедливого судового розгляду відповідно до Європейської конвенції з прав людини.
3. Право на ефективний засіб юридичного захисту
4. Зобов'язання держави щодо права на справедливий суд та на ефективний засіб юридичного захисту
5. Роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту.

Зміст лекції

Існуюча правова реальність доводить, що право на справедливий суд гарантує не лише належне здійснення правосуддя, а й можливість кожної особи захистити свої права від порушень з боку держави. Без дієвого механізму судового розгляду та доступу до ефективних засобів правового захисту верховенство права залишається лише декларативною ідеєю. У межах європейської системи захисту прав та свобод людини зазначені права закріплені у ЄКПЛ. Стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, включаючи незалежність і безсторонність суду, право на розгляд справи у розумний строк, принцип рівності сторін та презумпцію невинуватості. Стаття 13 ЄКПЛ закріплює право на ефективний засіб юридичного захисту, що зобов'язує держави надавати особі можливість звернутися до національних інституцій у випадку порушення її прав. Проте, попри існування чітких міжнародних стандартів, в багатьох державах Ради Європи залишається низка проблем із забезпеченням цих прав [7]. Судові процеси можуть затягуватися роками, а рішення судів не завжди є неупередженими або справедливими. Відсутність незалежності судової влади, корупція та політичний тиск є одними з основних викликів у цій сфері. Крім того, навіть

якщо особа отримала рішення на свою користь, його виконання не завжди є гарантованим, що ставить під сумнів ефективність самого правосуддя. Саме тому ЄСПЛ відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання цих прав. Як незалежний міжнародний судовий орган, розглядає заяви громадян, які вважають, що їхні права були порушені державою. Прецедентна практика ЄСПЛ не лише сприяє виправленню конкретних порушень, а й впливає на правові системи всіх держав-учасниць, змушуючи їх адаптувати своє законодавство та судову практику відповідно до міжнародних стандартів.

Право на справедливий суд є невід'ємним елементом принципу верховенства права і виступає основою правової системи демократичної держави. Держави ратифікувавши ЄКПЛ взяли на себе зобов'язання організувати судову систему таким чином, щоб гарантувати громадянам право на справедливий судовий розгляд та ефективний юридичний захист. Відсутність дієвих механізмів відновлення порушених прав нівелює будь-які інші гарантії, які може надавати держава [4]. ЄКПЛ є тим документом, що встановлює механізми забезпечення прав людини. Відповідно до частини першої статті 6 ЄКПЛ, кожна особа має право на незалежний, безсторонній та публічний судовий розгляд її справи впродовж розумного строку. Однак у виняткових випадках публічність судового процесу може бути обмежена в інтересах моралі, національної безпеки або захисту приватного життя учасників процесу. У межах проблематики даної лекції, варто зазначити, що Українське законодавство прямо не визначає поняття справедливого судового розгляду в єдиній правовій нормі, проте його окремі аспекти закріплені в різних нормативно-правових актах. Конституційний Суд України тлумачить право на доступ до правосуддя як можливість кожного ініціювати судовий розгляд і брати в ньому участь, та ніхто не може бути позбавлений цього права.

ЄСПЛ наголошує, що справедливий судовий розгляд можливий лише за умови ефективного доступу особи до суду, незалежно від юридичних чи економічних перешкод. Судові витрати, строки подання позовів, вимоги до форми звернення – усі ці аспекти мають бути збалансованими та не перешкоджати реалізації права на правосуддя. Як підтверджує практика

ЄСПЛ, формальна кваліфікація справи не є перешкодою для визнання її підсудною статті 6 Конвенції. Основними критеріями, за якими визначається поширення гарантій цієї статті, є наявність спору про право, передбачене національним законодавством, та визнання такого права за практикою ЄСПЛ. Характерно, що справедливий судовий розгляд передбачає врахування всіх стадій процесу та забезпечення гарантій доступу до правосуддя. Норми ЄКПЛ вимагають від держави не лише нормативного закріплення відповідних прав, а й створення реальних механізмів їх реалізації. Зазначені стандарти правосуддя, закріплені у рішеннях ЄСПЛ, є орієнтиром для вдосконалення судової системи України, що дозволяє гарантувати кожному громадянину ефективний захист його прав і свобод.

Доречно буде зазначити, що Бангалорські принципи поведінки суддів підкреслюють важливість компетентності, незалежності та неупередженості судових органів для забезпечення конституційного ладу та правопорядку. Судді зобов'язані не лише захищати зазначений принцип, а й реалізовувати його як на різних рівнях. Ці ж принципи підтверджуються практикою ЄСПЛ, відповідно до його рішень, поняття «незалежність» у статті 6 ЄКПЛ означає відокремленість суду від виконавчої та законодавчої влади. До прикладу у **«CASE OF BEAUMARTIN v. FRANCE» 1994 р.** суд наголосив на важливості зазначеного критерію [1]. Для оцінки незалежності суду враховується порядок призначення суддів, тривалість їхніх повноважень, наявність механізмів захисту від зовнішнього впливу та загальне враження про незалежність органу, що розглядає справу. Окремий аспект незалежності судової влади стосується її відокремленості від виконавчої гілки. Зокрема, рішення у **«CASE OF BENTHEM v. THE NETHERLANDS» (23 October 1985)** зазначається, що будь-яка можливість втручання виконавчої влади у рішення суду підриває його незалежність [2]. Гарантія неможливості свавільного усунення суддів з посади під час строку здійснення повноважень є ще одним визначальним критерієм незалежності. Проте ЄСПЛ не вимагає обов'язкового закріплення зазначеного принципу, якщо на практиці його дотримуються. Ще одним важливим аспектом є внутрішня незалежність судової системи. Судді не

повинні зазнавати жодного впливу як ззовні, так і зсередини судової влади. Адміністративне керівництво суду, наприклад голови судів, не повинні втручатися у здійснення правосуддя. У рішенні **«CASE OF STAFFORD v. THE UNITED KINGDOM» 2002 р.** ЄСПЛ визнав, що хоча розподіл владних функцій між судовою та виконавчою гілками стає дедалі важливішим, ЄСПЛ не вимагає дотримання певної конституційної моделі [3]. Головне – перевірка наявності об’єктивних ознак незалежності судової системи. ЄСПЛ наголошує на двох ключових аспектах. По-перше, незалежність судів має підтримуватися не лише на рівні законодавчих гарантій, а й у реальній практиці державного управління. Виконавча та законодавча влада повинні не тільки визнавати судові рішення, а й неухильно їх виконувати. Це необхідна передумова для суспільної довіри до судової системи та забезпечення верховенства права. По-друге, внутрішня незалежність суддів є не менш важливою, ніж зовнішня. Судді мають бути захищені від впливу колег чи адміністративного керівництва суду. Відсутність належних гарантій незалежності від вищих судових інстанцій може свідчити про порушення вимог статті 6 Конвенції, що було підтверджено у справі **«CASE OF KLEYN AND OTHERS v. THE NETHERLANDS» 2003 р.**, таким чином, незалежність суду є багатовимірним поняттям, що охоплює як зовнішні, так і внутрішні гарантії, тому дане явище повинно бути забезпечено не лише на рівні законодавчих актів, а й у реальній судовій практиці.

Питання до практичного заняття

1. Зміст та складові права на справедливий суд
2. Обов’язки держави щодо забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту
3. Практика ЄСПЛ щодо порушення права на справедливий суд: справа «Олександр Волков проти України»
4. Системна проблема невиконання судових рішень: справа «Бурмич та інші проти України»
5. Порівняльний аналіз підходів ЄСПЛ до права на справедливий суд у різних справах

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Еволюція концепції права на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини
2. Право на справедливий суд у контексті штучного інтелекту та автоматизованих судових рішень
3. Колізія між державною безпекою та правом на справедливий суд: міжнародно-правовий аналіз

Питання для самоконтролю:

1. Які основні елементи включає право на справедливий суд відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини?
2. У чому полягає сутність ефективного засобу юридичного захисту відповідно до статті 13 ЄКПЛ?
3. Які ключові порушення ЄСПЛ виявив у справах «Олександр Волков проти України» (2013) та «Бурмич та інші проти України» (2017)?
4. Які обов'язки держави щодо забезпечення права на справедливий суд і ефективний засіб юридичного захисту?
5. Як Європейський суд з прав людини оцінює ефективність національних засобів юридичного захисту?

Теми презентацій та повідомлень:

1. Невиконання рішень національних судів як системна проблема: міжнародно-правові механізми вирішення
2. Співвідношення права на справедливий суд та права на доступ до правосуддя: міжнародно-правовий аспект
3. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на реформування судової системи України

Рекомендовані джерела:

1. Beaumartin v. France» (24 November 1994) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57898>
2. Benthem v. the Netherlands» (23 October 1985) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57436>
3. Stafford v. the United Kingdom» (28 May 2002) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60486>
4. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>.
5. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. Visegrad Journal on Human Rights. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.

6. Вовній В. Федоренко Я. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – перший крок міжнародної спільноти по забезпеченню гендерної рівності. С. 362-364. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів). – Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023 р.
7. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
8. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>
9. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Рєзнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
10. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім.Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
11. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с.
12. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385. <https://hdl.handle.net/11300/18735>.
13. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
14. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 17.08.2024).
15. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text

16. Справа «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) : Рішення Європ. суду з прав людини від 16.02.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text (дата звернення: 27.08.2024).
17. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 06.02.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c71#Text
18. Справа «Пічкур проти України» (Заява № 10441/06) : Рішення Європ. суду з прав людини від 07.11.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text

Тема 15

ПРАВОМІРНЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВІДСТУП ДЕРЖАВ ВІД СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, СТАНОВИЩА АБО СИТУАЦІЇ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: з'ясувати стандарти, критерії та межі обмежень відповідно до норм міжнародного права прав людини та прецедентної практики міжнародних судових органів

1. Правові підстави та межі допустимих обмежень прав людини
2. Умови та процедура відступу держав від своїх зобов'язань
3. Роль Європейського суду з прав людини у розгляді справ, пов'язаних із відступом держав від зобов'язань під час надзвичайного стану.
4. Критерії пропорційності та необхідності правомірних обмежень прав людини
5. Вплив надзвичайних ситуацій на реалізацію прав людини

Зміст лекції

Права людини є фундаментальним здобутком сучасного демократичного світу, який захищає гідність, свободу та рівність кожної особи. У межах європейської системи захисту прав людини, права гарантуються ЄСКПЛ, що встановлює обов'язкові для держав-членів юридичні стандарти захисту прав і свобод [3]. Однак, у певних виняткових ситуаціях держави можуть опинитися перед необхідністю обмежити або навіть тимчасово відступити від окремих своїх зобов'язань. Зазначені обмеження можуть бути виправдані лише надзвичайними обставинами, коли безпека держави або суспільства опиняється під загрозою. Надзвичайні ситуації ставлять перед державами складні виклики, до прикладу як зберегти демократичний лад і громадський порядок, не порушуючи основоположні права людини? Де пролягає межа між необхідними заходами безпеки та зловживанням владою? І найголовніше – які механізми контролю та правового захисту гарантують, що відступи від міжнародних зобов'язань не призведуть до систематичних порушень прав людини? Інформативно в межах даної лекції зазначити, що ЄКПЛ передбачає можливість обмеження окремих прав та навіть їх тимчасове призупинення у

разі надзвичайного стану, що прямо передбачено у статті 15 ЄКПЛ. Водночас зазначені відступи не можуть бути свавільними – вони повинні відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності. Окрім того, навіть у надзвичайних умовах існує перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, зокрема право на життя, заборона катувань та рабства. Існуюча практика вказує нам, що не всі держави дотримуються зазначених норм, і тому ключову роль у контролі за правомірністю обмежень відіграє ЄСПЛ [4]. Саме цей судовий орган розглядає справи щодо можливих зловживань державами правом на відступ та дає оцінку відповідності таких дій принципам ЄКПЛ.

У демократичній правовій державі права людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Водночас абсолютного характеру вони не мають, оскільки в окремих випадках можуть бути обмежені в інтересах суспільства [5]. Держави змушені балансувати між захистом індивідуальних прав і забезпеченням загального добробуту, що зумовлює необхідність тимчасових обмежень прав людини у виняткових обставинах. Міжнародне право прав людини передбачає механізм дерогації, тобто тимчасового відступу від зобов'язань, у ситуаціях надзвичайного чи воєнного стану, коли держава вживає законних заходів для обмеження певних прав і свобод. Проте такі обмеження не можуть бути довільними - вони повинні відповідати принципам вищезазначеним принципам. Крім того, навіть у кризових умовах існують права, які не підлягають обмеженню за жодних обставин. Обмеження прав людини визначені як міжнародними, так і національними нормативними актами, згадані механізми формують узгоджену систему правил, що регулює допустимість і межі таких обмежень. Відповідно до міжнародно-правових стандартів, будь-які обмеження прав повинні мати чітке законодавче підґрунтя та спрямовуватися виключно на забезпечення суспільного порядку, моральності та безпеки. Зокрема, універсальна система захисту прав та свобод людини передбачає, що обмеження прав можуть встановлюватися лише для забезпечення прав інших осіб і підтримання загального добробуту в демократичному суспільстві, дозволяється державам вживати надзвичайних

заходів у разі загрози національній безпеці, але лише у межах, продиктованих реальними обставинами. Повертаючись до ЄКПЛ стаття 15 передбачає, що право держав на відступ від своїх зобов'язань у період збройного конфлікту або іншої суспільної небезпеки, але вимагає, щоб такі заходи не виходили за межі необхідного та не суперечили іншим міжнародним нормам. Фактично кожна держава самостійно оцінює гостроту ситуації та приймає рішення про відступ від зобов'язань, повідомляючи про це відповідні міжнародні організації. Проте такі рішення повинні відповідати стандартам, а самі заходи обмеження не можуть застосовуватися для інших цілей, ніж ті, для яких вони запроваджені. ЄКПЛ встановлює три ключові умови правомірного відступу держави від своїх зобов'язань:

1. відступ можливий лише у період збройного конфлікту.
2. запроваджені заходи мають відповідати гостроті становища і не перевищувати необхідних меж.
3. обмеження не повинні суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави.

Національне законодавство також передбачає механізми обмеження прав людини в умовах надзвичайного або воєнного стану. Відповідно до ст. 64 Конституції України, конституційні права і свободи можуть бути обмежені лише у визначених випадках із чітким зазначенням строку їх дії. Серед прав, які можуть бути тимчасово обмежені, – право на недоторканність житла, конфіденційність листування, свобода пересування, право на свободу слова, право на підприємницьку діяльність тощо. В даному контексті важливо зазначити, що міжнародні стандарти не допускають обмежень таких фундаментальних прав, як право на життя, заборона катувань, рабства, нелюдського поводження чи покарання без закону. Таким чином, навіть в умовах надзвичайного стану існує перелік невід'ємних прав, які мають абсолютний характер і підлягають захисту за будь-яких обставин.

Глобальні події демонструють, як у кризових умовах можуть запроваджуватися певні обмеження прав людини. У таких ситуаціях особливу роль відіграє юридична передбачуваність рішень держави, їхня відповідність

міжнародним стандартам і прозорість у застосуванні. Загалом, процес правомірного обмеження прав людини базується на чітко визначених правових принципах, які гарантують баланс між необхідністю захисту суспільного порядку та дотриманням прав і свобод особистості. Тому у контексті правомірного обмеження прав людини та відступу держав від міжнародних зобов'язань ключову роль відіграє оцінка надзвичайних ситуацій і адекватності вжитих заходів. Визначення рівня загрози національній безпеці та необхідних заходів реагування є передусім обов'язком держави, яка несе відповідальність за збереження правопорядку та захист населення. Однак зазначений механізм є обмеженим, і міжнародні правові норми забезпечують контроль за дотриманням принципу пропорційності. Держава має право ухвалювати рішення щодо тимчасового відступу від своїх міжнародних зобов'язань у випадках суспільної небезпеки, проте такі дії повинні відповідати певним критеріям. Основними аспектами оцінки правомірності таких обмежень є:

1. Чи є загроза справді достатньою для запровадження надзвичайних заходів, чи могли б звичайні законодавчі механізми впоратися з ситуацією.
2. Чи є заходи, що вживаються державою, пропорційними та обґрунтованими, тобто такими, що не виходять за межі необхідного реагування.
3. Чи застосовуються обмеження прав саме для подолання надзвичайного стану, а не для інших цілей.
4. Чи переглядається необхідність таких заходів у часі, з урахуванням розвитку ситуації та можливості повернення до звичайного правового режиму.
5. Чи передбачені гарантії проти зловживань з боку держави, а також механізми судового контролю за впровадженими обмеженнями.

Міжнародна практика свідчить, що оцінка правомірності відступу держави від своїх зобов'язань здійснюється з урахуванням конкретних умов та обставин, які існували на момент запровадження обмежень. Водночас,

можливий аналіз наслідків цих заходів у ретроспективі, якщо в подальшому з'являються додаткові факти, що змінюють розуміння ситуації. Таким чином, хоча держави мають право реагувати на кризові ситуації шляхом тимчасових обмежень прав і свобод, такі заходи повинні бути виправданими, пропорційними та відповідати міжнародним правовим стандартам.

Стаття 15 ЄКПЛ передбачає можливість відступу від зобов'язань держав-учасниць у межах, яких вимагає гострота ситуації, за умови дотримання міжнародних правових норм. Такий відступ можливий лише за наявності стану збройного конфлікту або іншої суспільної небезпеки, що загрожує існуванню нації. У таких умовах виникає балансування між приватними інтересами громадян та необхідністю забезпечення суспільного порядку і національної безпеки. ЄСПЛ розглядає кожну справу на основі її фактичних обставин. Водночас Суд дотримується широкого підходу до тлумачення понять, визнаючи, що будь-яка ситуація, яка загрожує стабільності суспільства, може бути підставою для застосування статті 15 ЄКПЛ, незалежно від її масштабу та тривалості. Це підтверджується прецедентами у **«CASE OF LAWLESS v. IRELAND № 3» 1961 р.**, **«CASE OF AKSOY v. TURKEY» 1996 р.** водночас на державу покладається обов'язок довести винятковість ситуації та неможливість гарантування національної безпеки без обмеження певних прав громадян [2].

Питання до практичного заняття

1. Критерії правомірного обмеження прав людини в міжнародному праві.
2. Права, що можуть бути обмежені в мирний час, та права, від яких держава не може відступати.
3. Умови та процедура відступу держави від зобов'язань за статтею 15 ЄКПЛ.
4. Підхід міжнародних судів до оцінки правомірності відступу держав від зобов'язань.
5. Обмеження прав людини та гарантування національної безпеки в умовах кризових ситуацій.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Межі правомірного обмеження прав людини: аналіз міжнародно-правових стандартів та національних підходів

2. Відступ від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини під час надзвичайного стану: аналіз судової практики ЄСПЛ
3. Пропорційність та необхідність обмеження прав людини

Питання для самоконтролю:

1. Які міжнародно-правові акти регулюють питання обмеження прав людини та відступу держав від своїх зобов'язань у надзвичайних ситуаціях?
2. За яких умов держава може офіційно відступити від своїх зобов'язань у сфері прав людини відповідно до статті 15 ЄКПЛ?
3. Чим відрізняється правомірне обмеження прав людини від відступу держави від своїх зобов'язань?
4. Які права людини не можуть бути обмежені навіть у надзвичайному стані?
5. Які ризики та наслідки можуть виникати через зловживання державою відступом від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини?

Теми презентацій та повідомлень:

1. Зловживання відступом від зобов'язань у сфері прав людини: ризики та механізми контролю
2. Національна безпека та права людини: як знайти баланс між державними інтересами та свободами громадян?
3. Правові наслідки неправомірного обмеження прав людини під час надзвичайного стану

Рекомендовані джерела:

1. Lawless v. Ireland № 3 (1 July 1961) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>
2. Aksoy v. Turkey (18 December 1996) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>
3. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>.
4. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. Visegrad Journal on Human Rights. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
5. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>

6. Корнієнко. М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*, 2020/1. С.398-404. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/2020_1.pdf#page=398
7. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>
8. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Резнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
9. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім.Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
10. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с.
11. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385. <https://hdl.handle.net/11300/18735>.
12. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>
13. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
14. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 17.08.2024).
15. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text

Тема 16

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Лекційні питання:

Мета вивчення/роботи: сформувати комплексне розуміння механізмів міжнародного захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

1. Застосування міжнародних стандартів прав людини у період збройних конфліктів
2. Захист поранених і хворих у діючих арміях
3. Захист поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі
4. Захист військовополонених
5. Захист цивільного населення під час війни. Захист жінок та дітей під час війни

Зміст лекції

Захист прав людини набирає значення, особливо під час збройних конфліктів, коли загрози для життя, свободи та гідності особи зростають у рази. Еволюція людства знає чимало трагічних прикладів, коли війни, етнічні конфлікти та збройні протистояння призводили до масових порушень прав людини, що змусило міжнародну спільноту розробити спеціальні механізми захисту. Європейська система захисту прав людини здатна відігравати значну роль у цьому процесі, забезпечуючи дотримання прав людини через систему міжнародно-правових норм, що базуються на ЄКПЛ [1]. Характерно, що Конвенція була прийнята в мирний час, її норми та механізми захисту активно застосовуються і під час збройних конфліктів. У цьому контексті ЄСПЛ стає своєрідним арбітром у питаннях порушень прав людини, аналізуючи та ухвалюючи рішення, які мають юридично обов'язкову силу для держав-учасниць. Тому в межах цієї лекції варто розглянути як функціонує система захисту прав людини на різних рівнях під час збройних конфліктів, які існують механізми захисту, яким чином рішення ЄСПЛ впливають на державну політику та як Рада Європи здійснює моніторинг дотримання прав людини [2]. Актуальним залишається питання обмеження прав людини в умовах

надзвичайного стану та збройного конфлікту, що є одним із найскладніших аспектів міжнародного права.

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право мають спільну мету – забезпечення гідності кожної людини та гуманного ставлення до неї [3]. Традиційно МГП застосовується виключно під час збройних конфліктів між державами, тоді як МППЛ спрямоване на захист осіб у мирний час. Проте сучасні реалії спричинили поступове зближення цих двох галузей права. Норми МППЛ дедалі частіше використовуються під час збройних конфліктів, а регіональні правозахисні організації застосовують норми МГП при оцінці можливих порушень прав людини. Незалежно від періоду - мирного чи воєнного - норми МППЛ залишаються актуальними, оскільки дія спрямована на захист основоположних прав людини. Водночас під час збройного конфлікту забезпечення певних прав, таких як право на життя, стає ускладненим. У випадках порушень постає питання визначення, чи йдеться про порушення прав людини, чи про недотримання норм МГП. У таких ситуаціях пріоритет віддається МГП, оскільки воно спеціалізується на регулюванні збройних конфліктів. Проте важливо враховувати специфіку конкретних порушень, що потребує комплексного підходу. Обов'язково треба брати до уваги, що головним суб'єктом, який несе відповідальність за дотримання норм МГП, є держава, як основний учасник міжнародного права. У сучасному міжнародному праві передбачено систему відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. Відповідно до міжнародних зобов'язань держава застосовує норми МГП для захисту жертв війни, зокрема цивільного населення, осіб, які припинили участь у бойових діях, цивільних об'єктів, а також культурних цінностей. Держави, які входять до міжнародних організацій, повинні гармонізувати своє законодавство з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. МГП надає правовий захист наступним категоріям осіб: 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Вони не входять до категорії «захищених осіб», проте користуються захистом від методів ведення війни, які завдають надмірних страждань; 2) комбатанти *hors de combat* – поранені, хворі та особи, які зазнали

корабельної аварії, відповідно до Женевських конвенцій; 3) військовополонені – комбатанти, які припинили опір або потрапили в полон, їхній захист регулюється Третьою Женевською конвенцією; 4) цивільні особи під владою супротивника, які отримують захист відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них закріплюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. Під час бойових дій учасники зобов'язані дотримуватися принципів розрізнення та пропорційності. Захист цивільного населення здійснюється у двох аспектах: 1) під час активної фази збройного конфлікту – для запобігання нападам і уникнення наслідків застосування сили; 2) у випадках потрапляння під владу супротивника, що регулюється IV Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни, згадана конвенція забезпечує правові гарантії для осіб, які опинилися під окупацією або в умовах воєнного конфлікту. Сторони збройного конфлікту відповідно до норм МГП зобов'язані забезпечити захист цивільного населення, зокрема уникати розміщення військових об'єктів у населених пунктах. Навіть у контексті внутрішніх збройних конфліктів міжнародні договори щодо прав людини зберігають своє значення, адже зазначені норми сприяють посиленню гуманітарного захисту. Одним із ключових положень міжнародного права є право на життя, що має імперативний характер і не підлягає відступу навіть у надзвичайних ситуаціях.

Таким чином, практика сучасного міжнародного права свідчить про зростаючу взаємодію між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини. Обидві системи мають спільну мету – забезпечення захисту людської гідності, особливо в умовах збройних конфліктів. Для ефективного функціонування цих механізмів необхідно посилювати їхню імплементацію на національному рівні та забезпечувати відповідальність за порушення міжнародно-правових норм. ЄСПЛ зазвичай утримується від кваліфікації ситуацій як збройного конфлікту, що є визначальним для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Основний фокус

встановлення фактів порушення ЄКПЛ, а не оцінка відповідності дій держави нормам Женевських конвенцій чи Додаткових протоколів до них [4].

Взаємозв'язок між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом особливо актуальний під час збройних конфліктів, коли дві сфери міжнародного права взаємодіють. МГП має звичаєвий характер і спеціалізовані положення, тоді як міжнародне право прав людини регулює правовідносини між державами та громадянами. Основна відмінність між ними полягає в тому, що МГП спрямоване на мінімізацію наслідків війни, тоді як право прав людини покликане запобігати порушенням з боку держави. Крім того, гуманітарне право зобов'язує всі сторони конфлікту, включно з урядом і збройними формуваннями, тоді як міжнародне право прав людини накладає обов'язки переважно на держави і певною мірою пошук нових моделей правозахисної діяльності стає критично важливим.

Питання до практичного заняття

1. Забезпечення прав людини під час збройних конфліктів за допомогою міжнародних конвенцій та угод.
2. Роль міжнародних організацій у захисті прав людини в умовах збройного конфлікту.
3. Міжнародне гуманітарне право та його взаємодія з міжнародним правом прав людини в контексті збройних конфліктів.
4. Механізми відповідальності за порушення прав людини під час збройних конфліктів на міжнародному рівні.
5. Особливості захисту прав цивільних осіб в умовах збройного конфлікту за міжнародними стандартами.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати реферат на теми:

1. Вплив міжнародних правозахисних стандартів на зміну практики застосування сили в збройних конфліктах.
2. Міжнародні механізми захисту прав людини в умовах внутрішніх збройних конфліктів: порівняльний аналіз.
3. Інтерпретація принципу гуманності в міжнародному праві під час збройних конфліктів та його реалізація на практиці.

Питання для самоконтролю:

1. Основні міжнародні акти, що регулюють права людини під час збройних конфліктів.
2. Відмінності між міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини у контексті збройних конфліктів.
3. Механізми відповідальності за порушення прав людини під час збройних конфліктів відповідно до міжнародних договорів.
4. Роль Міжнародного комітету Червоного Хреста у забезпеченні захисту прав людини під час збройних конфліктів.
5. Обмеження або призупинення прав цивільних осіб під час збройних конфліктів за міжнародним правом.

Теми презентацій та повідомлень:

1. Роль міжнародних судів та трибуналів у забезпеченні прав людини в умовах збройних конфліктів.
2. Міжнародні стандарти прав людини та їх застосування до окупованих територій під час збройних конфліктів.
3. Взаємодія міжнародного гуманітарного права та прав людини під час міжнародних збройних конфліктів: проблеми та перспективи.

Рекомендовані джерела:

1. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
2. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
3. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Резнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
4. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім.Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
5. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с.

6. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>
7. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
8. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 17.08.2024).
9. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text
10. Справа «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) : Рішення Європ. суду з прав людини від 16.02.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text (дата звернення: 27.08.2024).
11. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 06.02.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c71#Text
12. Справа «Пічкур проти України» (Заява № 10441/06) : Рішення Європ. суду з прав людини від 07.11.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття прав людини.
2. Генезис концепції прав людини.
3. Універсальна концепція прав людини і культурний релятивізм.
4. Природно-правова концепція прав людини і юридичний позитивізм.
5. Покоління прав людини.
6. Негативні права і позитивні зобов'язання.
7. Міжнародне право прав людини.
8. Питання міжнародної правосуб'єктності індивіда.
9. Поняття та класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини.
10. Універсальні і регіональні міжнародно-правові стандарти прав людини: загальна характеристика.
11. Співвідношення міжнародно-правових стандартів прав людини і національного права.
12. Імплементация міжнародно-правових стандартів прав людини в національне право України.
13. Міжнародні механізми захисту прав людини.
14. Роль Організації Об'єднаних Націй у формуванні міжнародноправових стандартів прав людини.
15. Компетенція головних та допоміжних органів ООН у галузі прав людини.
16. Статут ООН про права людини, функції ГА ООН та ЕКОСОП
17. Діяльність Комісії ООН щодо статусу жінок.
18. Рада з прав людини як допоміжний орган ГА ООН
19. Повноваження спеціалізованих установ ООН ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, МОП) в сфері прав людини
20. Міжнародні контролюючі органи за дотриманням міжнародних стандартів з прав людини у рамках міжнародних організацій.
21. Конвенційні контрольні органи В рамках ООН: Рада Безпеки ООН, Генеральна Асамблея ООН, Економічна і Соціальна рада ООН.
22. Спеціальні органи: Комісія з прав людини, Верховний комісар з прав людини, Управління Верховного комісара у справах біженців.
23. Контрольні органи у рамках МОП: Комітет експертів по застосуванню конвенцій і рекомендацій, Адміністративна рада, Комітет з вільним асоціаціям.
24. Контрольні органи в рамках ЮНЕСКО: Комітет з конвенцій і рекомендацій ЮНЕСКО.
25. Конвенційні контрольні органи: Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет проти тортур, Комітет з прав дитини.
26. Комісар Ради Європи з прав людини.

27. Форми міжнародного контролю: обговорення доповідей держав-учасниць конвенцій, розгляд я скарг держави на державу, індивідуальних скарг громадян держави на державу.
28. Міжнародні судові інституції у механізмі захисту прав людини (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини та ін.)
29. Загальна Декларація прав людини (1948) як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
30. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966)
31. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966) про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень. Міждержавні повідомлення.
32. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966).
33. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав.
34. Боротьба із расовою дискримінацією.
35. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965).
36. Конвенція про статус біженців (1951).
37. Захист прав дитини. Комітет з прав дитини.
38. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року).
39. Захист прав біженців. Управління Верховного комісару ООН зі справ біженців.
40. Конвенція про статус апатридів (1954)
41. Захист прав меншин. Рамкова конвенція про захист національних меншин.
42. Захист прав і осіб з нвалідністю.
43. Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006)
44. Захист прав людини в рамках Ради Європи: загальна характеристика та порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.
45. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) як джерело формування європейських стандартів прав людини.
46. Характер і значення рішень Європейського Суду з прав людини в його правозастосовній діяльності та діяльності національних органів.
47. Проблеми імплементації прецедентних рішень ЄСПЛ у національне законодавство України
48. Європейський Суд з прав людини: порядок звернення та функції.
49. Предметна, темпоральна, персональна та просторова юрисдикції Європейського Суду з прав людини.
50. Суб'єкти, що мають право на звернення до Європейський Суд з прав людини.
51. Процедура розгляду скарги в Європейському Суді з прав людини.
52. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987).
53. Організація і діяльність Комітету з попередження катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, створеного на її основі.

54. Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу (2000) і проблема конкуренції двох європейських систем захисту.
55. Право на життя. Визначення понять «життя» і «право на життя».
56. Право на фізичну недоторканність: заборона катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, видів поводження і покарання.
57. Заборона рабства і примусової праці.
58. Право на свободу та особисту недоторканність.
59. Право на справедливий судовий розгляд.
60. Правосуддя та поняття права на правосуддя. Концепція справедливого судового розгляду.
61. Покарання виключно на підставі закону. Nullumcrimen, nullapoenasinelege.
62. Право на повагу приватного життя, недоторканності житла і таємниці кореспонденції.
63. Право на свободу думки, совісті і релігії.
64. Право на свободу вираження поглядів.
65. Право на ефективний засіб юридичного захисту.
66. Каїрська декларація з прав людини в ісламі (1990 р.)
67. Боротьба з расовою дискримінацією
68. Арабська хартія прав людини (1994 р.).
69. Міжамериканська система захисту прав людини
70. Американська конвенція про права людини 1969 р.
71. Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в сфері економічних, соціальних і культурних прав (Протокол Сан-Сальвадор 1988 г.).
72. Міжамериканська комісія з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини).
73. Африканська система захисту прав людини (Африканська хартія прав людини і народів 1981 р.
74. Міжнародно-правові стандарти поводження з особами, позбавленими свободи. Права ув'язнених.
75. Рекомендаційні стандарти поводження із правопорушниками, прийняті в системі ООН.
76. Захист прав осіб у збройних конфліктах.
77. Захист прав трудящих –мігрантів.
78. Ефективність міжнародного співробітництва в досягненні неминучості покарання і гарантії прав людини: проблема балансу.
79. Дотримання прав людини при здійсненні процедури екстрадиції як міжнародно-правова та внутрішньодержавна проблема.
80. Принципи міжнародного співробітництва щодо виявлення, арешту, видачі та покарання осіб, обвинувачуваних у злочинах проти людства.
81. Права людини і тероризм.
82. Міжнародне співробітництво в конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, і захист права власності.
83. Захист прав індивіда при здійсненні інших видів правової допомоги.

84. Правомірне обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану: міжнародно-правові стандарти та національна практика.
85. Відступ держав від зобов'язань у сфері прав людини: умови допустимості та межі застосування під час надзвичайної ситуації.
86. Права людини, що не підлягають відступу: міжнародні стандарти, концептуальні підходи та практика тлумачення.
87. Процедура відступу держави від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.
88. Баланс між потребами безпеки та захистом прав людини в умовах надзвичайного стану.
89. Порівняльний аналіз регулювання відступу від прав людини за Європейською конвенцією з прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.
90. Роль Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів правомірності обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану.
91. Обмеження свободи вираження поглядів, свободи мирних зібрань та свободи пересування в період надзвичайного стану.
92. Заборона дискримінації під час обмеження прав людини у надзвичайних обставинах.
93. Вплив оголошення надзвичайного стану на реалізацію політичних прав громадян.
94. Створення і діяльність Нюрнберзького трибуналу.
95. Створення і діяльність Токійського трибуналу.
96. Права обвинувачуваних у нюрнберзькому та токійському процесі.
97. Міжнародний трибунал по колишній Югославії: питання легітимності та юрисдикції. Справа Тадича
98. Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді: питання легітимності та юрисдикції.
99. Гарантії прав обвинувачуваних у міжнародних кримінальних трибуналах *ad hoc*.
100. Постійний Міжнародний Кримінальний Суд: створення, юрисдикція, перспективи.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

1. Адашис Л., Левдик А. Особливості застосування судами України практики ЄСПЛ в контексті захисту права на справедливий судовий розгляд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 149–154. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.983>.
2. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
3. Аракелян М. Р., Бехруз Х. Н., Каненберг-Сандул О. К. Історія міжнародного права : методичні вказівки. Одеса: Фенікс, 2022. 57 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23446>
4. Бехруз Х.Н., Аракелян М.Р., Андрейченко С.С. та ін. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України : сучасні виклики: колективна монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 498 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26023>
5. Бехруз Х.Н., Цибульська О.Ю. Право міжнародних організацій : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / за ред. Х. Н. Бехруза ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 40 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23470>
6. Бурка А. Прояви дискримінації у процесі реалізації особами права на соціальне забезпечення. Visegrad Journal on Human Rights. № 1. Vol.3 2020. P.17-22.
7. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : підручник. Київ: ЛіраК, 2021. 416 с.
8. Владишевська В.В., Дронов В.Ю., Гриб А.М. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. «Аналітично-порівняльне правознавство» ЮФ Ужгородський національний університет. 2023. №3. С.405-411. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284821/278882>
9. Вовній В. Федоренко Я. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – перший крок міжнародної спільноти по забезпеченню гендерної рівності. С. 362-364. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів). – Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023 р.
10. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 544 с.
11. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підручник. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.

12. Гламазда П. В., Кравчук М. А. Юрисдикція європейського суду з прав людини: проблемні питання. *Історико-правовий часопис*, 18(1). 2023 р. с. 23-30. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-1/3>
13. Гриб А. М., Дронов В. Ю, Владишевська В. В. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2023. 472 с. С. 405-411. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.73>
14. Гриб А.М. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини: загальні засади. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс, 2023. С. 217-247. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9
15. Гуйван П. Д. Дотримання європейських принципів пропорційності – головна засада гарантії права на вільне самовираження / П. Д. Гуйван // *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика. 2020. № 3. С. 95-102. <https://hdl.handle.net/11300/16991>
16. Декларація про державний суверенітет України від 16 червн. 1990 р. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
17. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 08.09.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text.
18. Дерев'янко Б.В. Захист прав людини та міжнародні організації – історія становлення і перспективи реформування. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. С. 7–9. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/405>.
19. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. / І. П. Андрусяк, Д. Є. Забзалюк, П. М. Ліпесевич та ін. ; за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
20. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. / І. П. Андрусяк, Д. Є. Забзалюк, П. М. Ліпесевич та ін. ; за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
21. Дроботова Т. Рішення європейського суду з прав людини проти України: земельно-правовий аспект. *Law of Ukraine / Pravo Ukraini*, 2020, Issue 5, p. 158
22. Дронов В. Ю. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах про доступ до інформації: нормативний та практичний ракурси. *Право і суспільство*. № 3. 2023. С. 314-319. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.46>
23. Дронов В. Ю. Інформаційні права в африканській системі захисту прав людини. *Proceedings of the scientific and pedagogical internship*, February 5 – March 17, 2024. Wloclawek, Republic of Poland. Cuiavian University in Wloclawek. 128 pages. P. 12-14.
24. Дронов В. Ю. Міжнародні та національні правові стандарти доступу до екологічної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2023. 765 с. С. 606-608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/140>

25. Дронов В. Ю. Міжнародно-правові стандарти доступу до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики* : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс. 2023. С. 183-216. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9
26. Дронов В. Ю. Право на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. 603 с. С. 503-505. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/119>.
27. Дронов В. Ю. Роль права на доступ до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Права людини в період збройних конфліктів* : 36. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса. 18 листопада 2022) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. 665 с. с. 557-561. DOI : <https://doi.org/10.32837/11300.22665>.
28. Дронов В. Ю., Федорова Т. С., Гриб А. М. Деякі види інформації за національним та міжнародним правом та їх значення у міжнародних відносинах та для реалізації прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. 723 с. С. 527-530. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/121>
29. Дронов В., Федорова Т. Право на доступ до інформації за законодавством Республіки Молдова та стандарти Європейського Союзу. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 берез. 2024 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов ; НУ «ОЮА». Одеса : [б. в.], 2024. 130 с.
30. Дронов В.Ю. Проблеми реалізації деяких прав особами без громадянства в Україні. *Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку*: матеріали науково-практичної заочної конференції. (м. Одеса. 20 трав. 2020). Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2020. 128 с. С. 7-8.
31. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
32. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
33. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р., № 995_015. Офіційний вісник України. 2008 р., № 93, Ст. 89.
34. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
35. Загребельна Н. Юридична природа і соціальна необхідність забезпечення прав людини в умовах надзвичайного стану. *Юридичний вісник*. № 1. 2021 р. с. 108-114. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2021/14.pdf

36. Задорожна С. М. Загальні принципи міжнародного права: еволюція та сучасність : монографія. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 360 с.
37. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
38. Захист прав людини в сучасному міжнародному та європейському праві: навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Х. Н. Бехруз, К. В. Мануїлова, А. М. Гриб, Д. О. Гребенюк ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. 62 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27334>
39. Кельман М. С. та ін. Сучасні механізми захисту прав людини: кол. моногр. Львів: Галицька вид. спілка, 2020. 219 с.
40. Киргізова В. С. Компетенція АСЕАН у сфері прав людини. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 681-686. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/APP_06_2023.pdf#page=681
41. Колесніченко Н. М. Універсальність прав людини: сучасні підходи до проблеми. Наукові праці. Політологія. Випуск 166. Том 178. 2020. С. 31- 35
42. Конвенція ООН про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
43. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
44. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.). № 995_085. 1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
45. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.). № 995_085. 1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
46. Кононенко В. П. Становлення принципу поваги прав людини в Європі, його зв'язок з міжнародною та національною безпекою/ В. П. Кононенко // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2023. –Т.1. Вип. 75. – С. 104-109.
47. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
48. Копетюк. М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини та громадянина. Історико правовий часопис. № 1. Том 15. 2020 р. URL: <http://www.chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/article/view/34>
49. Корнієнко. М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*, 2020/1. С.398-404. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/2020_1.pdf#page=398
50. Логвиненко Є. С. Роль Ліги Націй у формуванні системи міжнародного захисту прав людини / Є. С. Логвиненко // *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21–22 травня 2021 р.) / МВС

України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Сумський філіал. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021. С. 20–22. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16665>

51. Магновський І., Шевчук В., Березовенко Л. Права людства як права третього покоління: виклики сучасності. Південноукраїнський правничий часопис. 2024 р. № 1. С. 75-83. URL: <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/14.pdf>.

52. Мельник О. Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення / О. Г. Мельник // Юридичний науковий електронний журнал. - 2022. - № 4. - С. 40-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/8>

53. Миронюк О.І. Універсальність прав людини: теоретичний вимір. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. с. 56-59. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024.pdf#page=56

54. Міжнародне право у світі динамічних змін : контури майбутнього міжнародного правопорядку : колективна монографія / за наук. ред. В. Репецького, І. Земана, В. Гутника. Львів-Дрогобич : Коло, 2021. 420с.

55. Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: колектив. монографія / за наук. ред. В. Репецького, І. Земана, В. Гутника. Львів-Дрогобич : Коло, 2021. 420 с.

56. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.

57. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.

58. Міжнародний біль про права людини. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=65140

59. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.

60. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

61. Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460>.

62. Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному праві: компаративна перспектива. Human rights from a comparative criminal law perspective: посібник: електрон. навч. вид. / за ред. Олени Харитонової, Габріеле Шмельцер. Харків: Право, 2022. 220 с. URL: <https://library.nlu.edu.ua/images/files/MSPLKP.pdf>.

63. Мікічурова. О.В. Африканська система та механізми захисту прав людини. DICTUM FACTUM. № 2(7) 2020 р. С. 80-86

64. Москалюк О. В. Тлумачення принципу рівності в розрізі проблем дискримінації та позитивної дискримінації. *Наше право*. 2023. № 4. С. 230–233. URL: <https://doi.org/10.32782/np.2023.4.34>.
65. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
66. Низова А.Р. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності [Текст] / А.Р. Низова, А.С. Славко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Рєзнік. – Суми: СумДУ, 2020. – Ч.1. – С. 163-167.
67. Островська Л. А. Деякі питання виконання рішення Європейського суду з прав людини щодо земельного мораторію "Зеленчук і Цицюра проти України" / Л. А. Островська // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 40-42. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14005>.
68. Пеньковська В.В. Право на життя: міжнародно-правові гарантії та актуальні проблеми забезпечення. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 86 с
69. Плотнікова М. В. Окремі питання свободи вираження поглядів в Інтернеті у світлі практики ЄСПЛ / М. В. Плотнікова // Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 380-385. <https://hdl.handle.net/11300/18735>.
70. Помогайбо О.В. Захист прав людини, що здійснює організація з безпеки і співробітництва в Європі. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали IX заочної Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. 148 с.
71. Рада ООН з прав людини: Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>.
72. Риженко І.М. Демянюк О.М. Загальна характеристика регіональних систем захисту прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024 № 68. С. 145-148.
73. Роговський Я.С. Міжнародні та національні правові гарантії реалізації статусу маломобільних груп населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 83. 2024 р. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/308768>
74. Смуш-Кулеша М. Європейська соціальна хартія як міжнародний інструмент захисту соціальних прав в адміністративній юстиції: передовий

- досвід, виклики та можливості. С. 196-199. «Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с.
75. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європ. суду з прав людини від 02.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
76. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : Рішення Європ. суду з прав людини від 11.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text
77. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text
78. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
79. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
80. Терлецький Д.С., Марусяк О.В., Батан Ю.Д., Афанасьєва М.В. та ін. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 356 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137>.
81. Тичина В. П. Права людини як правова цінність європейського союзу. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (48), 2023 р. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2023/1_2023.pdf#page=126
82. Федорова Т. С., Дронов В. Ю. Міжнародний кримінальний суд у механізмі захисту міжнародних стандартів прав людини. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) НУ "ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 205-207. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28291>.
83. Федорова Т. С., Дронов В. Ю. Право на доступ до інформації та захист персональних даних у міжнародному праві та міжнародних відносинах. Нове українське право. 2023. № 3. 226 с. С. 41-46. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.6>.
84. Цебенко С., Андрушко С. Заборона дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12(18). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-696-705](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-696-705).
85. Шамраєва В. М. Особливості міжамериканської регіональної системи захисту прав людини. с. 271-275. URL https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/56813/1/Prava_lyudyny_v_hlobalizovanomu_sviti_2024_271-275.pdf
86. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини/ В. М. Шамраєва // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т.2. Вип. 76. – С. 278-284. – Бібліогр.: с. 283-284 (29 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281748/277554>
87. Шаповалова І. Б. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного

управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 4 (80). С. 101–107.

88. Шатарська Т. Н. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistuprav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-org-aniv-z-zaxistu-prav-lyudini/>

89. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023 р. с. 636-650. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/APP_01_2023.pdf#page=636.

90. Яцковина В. В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми становлення правової демократичної держави. С. 49-53. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/11.pdf>

91. Brumărescu v. Romania. European Court of Human Rights. (28 October 1999) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.

92. D. H. and Others v. Czech Republic. European Court of Human Rights. (13 November 2007). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-2439>

93. De Wilde, Ooms and Versyp «Vagrancy» (18 June 1971) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57605>

94. Dronov V. Some peculiarities of voting rights realization in the conditions of anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція, 10 грудня 2020 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції. 2020 р. С. 267-269.

95. Engel and others v. the Netherlands» (23 November 1976) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57478>

96. European Court of Human Rights. Case of Burmych and Others v. Ukraine (12 October 2017). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-11722>

97. European Court of Human Rights. Case of McCann and Others v. the United Kingdom (27 September 1995) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57943> (дата звернення 12.04.2020).

98. Fedorov V., Fedorova T., Dronov V. The right to information from the point of view of legal theory, international law and international relations. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (68). P. 324-332. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.30>

99. Guzzardi v. Italy» (6 November 1980) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57498>

100. Lingens v. Austria. European Court of Human Rights (8 July 1986). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57523>

101. Loizidou v. Turkey. European Court of Human Rights. (18 December 1996). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58007>

102. Thlimmenos v. Greece. *Human Rights Case Digest*. 2000. Vol. 11, no. 3-4. P. 173–176. URL: <https://doi.org/10.1163/15718130020617549>